

İLK KAYNAKLARA GÖRE PEYGAMBER'İN SAVAŞLARININ KRONOLOJİSİ (Bir Metin Tahlili)*

J. Marsden B. JONES
Çeviren: Kasım ŞULUL**

I. Peygamber'in Savaşlarının Kronolojisi

Siyer otoriteleri, Peygamber'in megâzîsinin kronolojisine dair birbirleriyle çelişen bir bilgi yığını verirler. Birbirleriyle çelişen bu verileri, kronolojik bir kalıba oturtmak güç bir iştir. Mesela Musa b. Ukbe, İbn İshak ve Vâkıdî gibi temel kaynaklarda, muayyen bir hadisenin tarihi konusunda önemli farklılıklar görülür. Bu, Benu Kaynuka'nın Medine'den sürülmesi gibi önemli olaylarda ve

* Makalenin özgün adı: "The Chronology of The Maghazi -a Textual Survey-", BSOAS, XIX, c. 5, 1957, s. 280. (M. Jones'in makalesinde tespit ettiğimiz yanlışlıkları ve bunlarla ilgili tenkidlerimizi "İlk Kaynaklara Göre Asr-ı Saâdet Kronolojisi: Tahlilî Bir İnceleme" başlıklı telif çalışmamızda ve "Asr-ı Saâdet Kronolojisinin Hazırlanmasıyla İlgili Yeni Yaklaşımlar: Hicri Takvim, Tarihi Arka Planı ve Nesi' Problemi" başlıklı çevirimizde (İngilizce'den çeviri olan bu çalışmada üç makale yer alacaktır: 1- Muhammed Hamidullah, "Hicri Takvim ve Tarihi Arka Planı", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 25. yıl özel sayısında -sayı: 9, cilt: 9, yıl: 2000, sayfa: 671-685-; 2- Muhammed el-Casnazâni ve diğerleri, "Hz. Peygamber Devri Kronolojisinin Miladi Karşılığı ile İlgili bir Araştırma", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: VI, yıl: 2000, sayfa: 143-172 ve elinizde bulunan 3- M. Jones'in, İlk Kaynaklara Göre Peygamber'in Savaşlarının Kronolojisi") vermeye ümit ediyoruz, -çeviren).

** Dr., Harran Ü. İlahiyat Fak. Öğretim Görevlisi, kasimsulul@hotmail.com

(Peygamber'in hayatının Medine döneminin) nispeten geç bir vaktinde meydana gelen Hayber'e saldırı gibi bir olayda da böyledir. Bazı durumlarda, kronolojik bilgi veren kaynakların metinsel mukayesesi ile daha sıhhatli sonuçlara ulaşılabılır.

Bilgi analizine gerekli bir başlangıç olarak, kaynaklarda bulduğum megâzî ile ilgili kronolojik verileri kaynakları ile birlikte makalenin ilk bölümünde cetvel şeklinde düzenledim. Bu bilgileri, makalenin ikinci kısmında, metinlerin karşılaştırılmasına dayanarak analiz edecek ve büyük bir kısmının, sadece metin tenkidi ile hükümsüz kaldığını göstereceğiz. Kronolojik tablomuzda, olayların Vâkıdî'deki sıralama esas alınmıştır. Çünkü Vâkıdî'nin kronolojik sistemi İbn İshak'inkinden daha bütündür.¹ Mümkün oldukça İbn İshak'ın kronolojisini, metinde bulunan ipuçlarını kullanarak yeniden inşa çalıştım.

1 Yayın için hazırladığım Vâkıdî'nin Kitabul-Megâzî'sinin tam metninin British Museum yazmasını kaynak gösterdim. Diğer kısaltmalar: (E. M.): Ebu Ma'şer. (E. Ö.): Ebu Ömer. (Bl.): Belâzürî. (By.): Beyhakî. (Bh.): Buhârî. (İ. A.): İbn 'Âiz. (İ. H.): İbn Hişam, Bekkâî'den aldığı metne kendi açıklama ve yorumlarını kattığı yerlerde referans olarak gösterilmiştir. (Bk.): İbn Hişam'ın Sire'sinde bulunan İbn İshak'ın Bekkâî metni. (İ. B.): İbn İshak'ın İbn Bükayr rivayeti diğer kaynaklarda yer alır. Maalesef İbn İshak'ın eserinin eksik Fez yazması megâzî bölümünü içermez. (İ. S.): İbn Sa'd, Vâkıdî'nin katibi olması ve malzemesinin çoğunu ona borçlu olmasından dolayı, sadece verdiği kronolojik bilgiler Vâkıdî'ninkinden farklılaştığı zaman özel bahsi geçecektir. (İ. S. N.): İbn Seyyidi'n-Nâs, ilk kanaklardan alındığı açıkça belirtilmeyen görüşlere yer verir. (İ. K.): İbn Kesir, ilk kanaklardan alındığı açıkça belirtilmeyen görüşlere yer verir. (M. E.): Malik b. Enes. (M. U.): Musa b. Ukbe. (Süh.): Süheylî. (Tab.): Taberî, ilk kanaklardan alındığı açıkça belirtilmeyen görüşlere yer verir. (Em.): Emevî. (U. Z.): Urve b. Zübeyr, daha sonraki otoritelerin isnadlarında çokça yer almıştır. (Z.): Zuhri, daha sonraki otoritelerin isnadlarında çokça yer almıştır. Kısaltmalarda, İbn İshak'tan alınan çeşitli rivayet şekillerine dayanan metinler ile İbn Hişam'ın kendi yorum ve açıklamaları arasında ayırım yapılmaya çalışılmıştır.

MEGÂZİ OLAYLARI ²	VAKİDİ'NİN VERDİĞİ TARİH	DİĞER KAYNAKLARDA BULUNAN TARİHLER
Hamza'nın (Kureys'e ait bir kervana hücum etmek amacıyla Kızılderiz sahiline) seriyyesi	Ramazan H. 1. ³	[Saferin sonunda ve Rebiulevvel'in başında H. 2] (Bk.). ⁴ Rebiulevvel H. 2. ⁵ Rebiulahir'den sonra H. 2 (E. U.). ⁴
Rabiğ seriyyesi	Şevval H. 1. ⁶	Safer veya Rebiulevvel H. 2 (Bk.). ⁷ Rebiulevvel H. 2 (I. A.). ⁸
el-Harrar seriyyesi	Zilkade H. 1. ⁹	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁰ Hamza'nın seriyyesinden sonra (I. H.). ¹¹

2 Gazve terimi ve onun çoğulu olan megâzi, Resûlullah devrinde yapılan bütün savaşlar için kullanılır. Mesela Zürcânî'nin de işaret ettiği gibi gazve ile seriyye arasında fark yoktur (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, Kahire 1907-1910, I, 467). Bazı olaylar, gazve sözcüğünün ifade ettiği anlama tam olarak uymadığı halde onlara da gazve adı verilmiştir. (Megâzi hadiselerinin, gazve ve seriyye şeklindeki ayırımını Vâkidi'ye göre biz yaptık. M. Jones'in makalesinde böyle bir ayırım bulunmaz, -çeviren-.)

3 B. M. Şr. No: 1617, vr.6b.

4 [] Şekilindeki köşeli parantez içindeki tarihler kaynaklar tarafından açıkça ifade edilmemiştir. Ancak söz konusu edilen metinlerden böyle bir tarihin anlaşılması mümkündür. İbn İshak tarafından Hamza'nın seriyyesi için tarih verilmez, şu söylenir: Peygamber, Veddan'dan döndükten sonra Medine'de ikamet etmesinde bir seriyye sevkeder. İbn İshak'a göre, Peygamber (Veddan gazvesinden döndükten sonra) Safer'in sonu, Rebiulevvel'in başında Medine'de ikamet etti (İbn Hişam, es-Siretu'n-Nebeviyye, Kahire 1936, II, 241,245). İbn Hişam'ın uslubunun tekrarı olan İbn Hazm'a ait bir pasajda, Peygamber'in Medine'de kalış süresinin Rebiulahir'in başına kadar teşmil edildiğini görürüz. Bu açık ifade için kaynak yoktur (Cevâmi'u's-Sire, Kahire 1952, s. 100).

5 Kastallânî, Medaini'den naklen (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 470).

6 B. M. Şr. No: 1617, vr.7a.

7 İbn İshak'a göre, Rabiğ seriyyesi, Hamza'nın seriyyesinden önce sevk edildi, fakat muhtemelen Peygamberin Veddan'dan dönüşünden daha sonra olmuştur.

8 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 472.

9 B. M. Şr. No: 1617, vr. 7a.

10 İbn Kesir, senet vermeden İbn İshak'tan naklen, Peygamber I. Bedir (Bedru'l-Ulâ) gazvesi sonrasında Medine'de bulunurken; Cemaziyelahir, Recep veya Şaban aylarından birinde Sa'd b. Ebi Vakkas'ı el-Harrar'a gönderdiğini söyler (el-Bidâye ve'n-Nihâye, Kahire 1932, III, 248). İbn Hişam'da el-Harrar seriyyesi I. Bedir gazvesinden önce zikredilir (es-Siretu'n-Nebeviyye, II, 251). İbn İshak söz konusu olduğunda böyle biriyle çelişen bilgiler nadir değildir.

11 es-Siretu'n-Nebeviyye, II, 251.

Ebva gazvesi	Safer H. 2. ¹²	Safer H. 2 (Bk.). ¹³ Rebiulevvel H. 2 (Tab.). ¹⁴
Buvat gazvesi	Rebiulevvel H. 2. ¹⁵	Rebiulevvel H. 2 (Bk.). ¹⁶ Rebiulahir H. 2 (E. Ö.). ¹⁷
I. Bedir gazvesi	Rebiulevvel H. 2. ¹⁸	Cemaziyelahir H. 2 (Bk.). ¹⁹ Recep H. 2 (Tab.). ²⁰
el-Uşayra gazvesi	Cemaziyelahir H. 2. ²¹	Cemaziyelevvel ve Cemaziyelahir H. 2 (Bk.). ²²
Nahle seriyesi	Recep H. 2. ²³	Recep H. 2 (Bk.). ²⁴ Recep H. 2 (M. U.). ²⁵ Recep H. 2 (Em.). ²⁶ Cemaziyelahir H. 2. ²⁷
Bedir gazvesi	Ramazan H. 2. ²⁸	Ramazan H. 2 (Bk.). ²⁹ [Ramazan H. 2] (M. U.). ³⁰ Ramazan H. 2 (Tab.). ³¹
'Asmâ' binti Mervan'ın öldürülmesi	Ramazan H. 2. ³²	İbn İshak'ta tarihsiz. ³³ Karkaratu'l-Küdr gazvesinden sonra. ³⁴

12 B. M. Şr. No: 1617, vr. 7b.

13 İbn Hişam'da gazve "Veddan" ismiyle adlandırılmış ve megâzî ile ilgili bölümün başına yerleştirilmiştir (es-Siretu'n-Nebeviyye, II, 241).

14 Annales, Lugd. Bat., 1881-1882, I, 1270.

15 B. M. Şr. No: 1617, vr. 7b.

16 es-Siretu'n-Nebeviyye, II, 248.

17 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 474.

18 B. M. Şr. No: 1617, vr. 7b.

19 Peygamber el-Uşayra'dan döndükten sonra Medine'de ancak birkaç gece kalmıştır; denilmesinden dolayı, bu tarihlendirme İbn İshak'ın kronolojisine göre yapılmış olmalıdır (Cemaziyelahir H. 2), (es-Siretu'n-Nebeviyye, II, 249, 251).

20 Annales, I, 1273.

21 B. M. Şr. No: 1617, vr. 7b.

22 es-Siretu'n-Nebeviyye, II, 249.

23 B. M. Şr. No: 1617, vr. 7b.

24 es-Siretu'n-Nebeviyye, II, 252.

25 el-Bidâye ve'n-Nihâye, III, 250, 256.

26 İbn Hanbel, el-Müsned, Kahire 1949-50, III, 70.

27 Zürkânî kaynağını belirtmeksizin iktibas etmiştir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 478).

28 B. M. Şr. No: 1617, vr. 5a.

29 es-Siretu'n-Nebeviyye, II, 263.

30 Musa b. Ukbe, Zuhri'den Bedr gazvesinin, Amr b. el-Hadrami'nin öldürülmesinden 2 ay sonra olduğunu (yani Nahle seriyesinden 2 ay sonra) nakletmiştir. (el-Bidâye ve'n-Nihâye, III, 256.)

31 Annales, I, 1282.

32 B. M. Şr. No: 1617, vr. 42b.

33 Megâzî ile ilgili bölümün sonunda zikredilmiş ve kronolojik bir sıralamaya

Ebu Afak'ın öldürülmesi	Şevval H. 2. ³⁵	İbn İshak'ta tarihsiz. ³⁶ Uhud gazvesinden sonra. ³⁷
Benü Kaynuka'nın Medine'den sürülmesi	Şevval H. 2. ³⁸	İbn İshak'ta tarihsiz. ³⁹ Safer ayının ilk günlerinde H. 2. (Tab.) ⁴⁰ Bedir gazvesinden sonra (I. K.). ⁴¹ Şevval H. 2. ⁴² Bedir gazvesinden altı ay sonra (U. Z.). ⁴³
es-Sevik gazvesi	Zilhicce H. 2. ⁴⁴	Zilhicce H. 2 (Bk.). ⁴⁵
Karkaratu'l-Küdr gazvesi	Muharrem H. 3. ⁴⁶	[Şevval'in başında H. 2] (Bk.). ⁴⁷ Muharrem H. 3 (I. H.). ⁴⁸

konulmamıştır (es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 285).

34 Zürcânî tarafından mukaddîmede bahsedilmiştir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 546).

35 B. M. Şr. No: 1617, vr.43a.

36 Megâzi ile ilgili bölümün sonunda işaret edilmiştir (es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 285). İbn İshak'ın bu olayı, 'Âsmâ' binti Mervan'ın öldürülmesinin öncesiyle ilişkilendirdiği açıktır, çünkü İbn İshak şöyle der: "..... Ebu Afak öldürüldüğünde 'Âsmâ' münafıklık yapıyordu" (es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 285).

37 İbn İshak'ın Ebu Afak'ın öldürülmesi hadisesini Uhud'dan sonraya yerleştirdiği söylenir. Fakat Zürcânî bu tarihin yanlışlıkla ona atfedildiğini belirtir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 550).

38 B. M. Şr. No: 1617, vr. 43b.

39 Benü Kaynuka'nın Medine'den sürülmesinin İbn İshak'ta özel bir tarihi bulunmaz. Bununla beraber, tarih ifade eden üç cümlemin ona atfedildiğini tespit etmekteyiz: a. Benü Kaynuka'nın Medine'den sürülmesi Bedir ve Uhud gazveleri arasında meydana geldi (es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 51). b. Benü Kaynuka'nın Medine'den sürülmesi Uhud gazvesinden sonra meydana geldi (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 551). c. Benü Kaynuka'nın sürülmesi es-Sevik gazvesi ile Benü Süleym'e karşı yapılan seriyye arasında gerçekleşti (Annales, I, 1362).

40 Alıntının kaynağı verilmemiştir (Annales, I, 1363).

41 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 9.

42 İbn Hacer, Fethü'l-Bârî, Kahire 1939, VII, 263.

43 Kastallâniye göre, Urve b. Zübeyr'in rivayeti (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 551).

44 B. M. Şr. No: 1617, vr. 44b.

45 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 47. Zürcânî, İbn İshak'ın es-Sevik gazvesinin tarihini H. 3. yılın Safer ayı şeklinde verdiğini nakleder ve bu rivayetin Bekkâî'den başka birisinin metninden alındığını ima eder (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 553).

46 B. M. Şr. No: 1617, vr. 45a.

47 İbn İshak'a göre, Peygamber Bedir'den dönünce Medine'de yedi gece kaldıktan sonra Küdr'de bulunan Benü Süleym'e karşı gazve yapmak amacıyla hareket etti, orada üç gece kaldıktan sonra ise döndü ve Şevval ayının kalan kısmı ile Zilkade

Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi	Rebiulevvel H. 3. ⁴⁹	İbn İshak'ta tarihsiz. ⁵⁰ Benu Nadir'in sürülmesinden sonra, Uhud gazvesinden önce (Bh.). ⁵¹
Zu Emer gazvesi	Rebiulevvel H. 3. ⁵²	[Muharrem H. 3] (Bk.). ⁵³
Buhran gazvesi	Cemaziyelevvel H. 3. ⁵⁴	Rebiulahir H. 3 (Bk.). ⁵⁵
el-Kared seriyyesi	Cemaziyelahir H. 3. ⁵⁶	Bedir gazvesinden altı ay sonra (I. B.). ⁵⁷
Uhud gazvesi	Şevval H. 3. ⁵⁸	Şevval H. 3 (Bk.). ⁵⁹ Şevval H. 3 (I. A.). ⁶⁰ Şevval H. 3 (M. E.). ⁶¹ Şevval H. 4. ⁶² H. 2. yılda. ⁶³ Şevval H. 3 (Tab.). ⁶⁴ Şevval H. 3 (Z.). ⁶⁵ Şevval H. 3 (M. U.). ⁶⁶

ayında Medine'de bulundu (es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 46).

48 Zürkânîye göre, İbn Hişam bu gazveye tarih olarak Muharrem ayını vermiştir. (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 548).

49 B. M. Şr. No: 1617, vr.45a.

50 İbn Hişam'da hadise Uhud gazvesinin hemen öncesine yerleştirilir (es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 54). Bu, "... ve Evs, Ka'b b. Eşref'i Uhud gazvesinden önce öldürmüştür" mealindeki İbn İshak'ın cümlesiyle de uyumludur (es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 286).

51 el-Câmi'u's-Sahih, Kahire 1930, V, 208.

52 B. M. Şr. No: 1617, vr. 47a.

53 İbn Hişam'ın İbn İshak'a açıkça atfedilmeyen ibaresinde, Peygamber es-Sevik gazvesinden dönmüce "Zilhicce'nin sonunda veya o civarda," Medine'de ikamet etti, daha sonra Necd'e yani Zu Emer'e gazve yaptı. Daha sonraki bir ibarede, "Peygamber, Safer ayının tamamında veya o civarda Necd'de kaldığı" İbn Hişam'da söylenir. Bu defa bu ibare özellikle İbn İshak'a atfedilir (es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 49).

54 B. M. Şr. No: 1617, vr. 47b.

55 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 50.

56 B. M. Şr. No: 1617, vr. 47b. İbn Kesir, Vâkıdî'nin rivayetine dayanarak Cemaziyelevvel (günü belirtmeksizin) arihini verir (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV,5). Bunun yanlış olduğunu sanıyorEm. Kitabu'l-Megâzi'nin bütün tyazmaları Cemaziyelahir şeklinde bilgi verir. İbn Sa'd da aynı tarihi verir (Kitabu't-Tabakâti'l-Kebir, Leiden 1909, II, ii, 24).

57 Bu İbn Hişam'da bulunan bir tarih değildir. Ancak İbn Kesir, İbn İshak'ın İbn Bükeyr metninden naklen el-Kared'in Bedir'den 6 ay sonra olduğunu belirtir (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 4).

58 B. M. Şr. No: 1617, vr.48a.

59 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 106.

Hamrâ'ul-Esed gazvesi	Şevval H. 3. ⁶⁷	[Şevval H. 3] (Bk.). ⁶⁸ Uhud gazvesinden sonra (M. U.). ⁶⁹ Şevval H. 3 (l. A.). ⁷⁰
Katan seriyyesi	Muharrem H. 4. ⁷¹	İbn İshak'ta tarihsiz. ⁷²
Bi'r Mâ'une gazvesi	Safer H. 4. ⁷³	Safer H. 4 (Bk.). ⁷⁴ Safer H. 4 (l. K.). ⁷⁵ Hendek gazvesinden sonra. ⁷⁶ Muharrem H. 4. ⁷⁷
er-Recî' gazvesi	Safer H. 4. ⁷⁸	[Zilkade veya Zilhicce H. 3] (Bk.). ⁷⁹ Safer H. 4 (Tab.). ⁸⁰ Bi'r Ma'una'dan önce. ⁸¹

60 İbn Seyyidi'n-Nâs, Uyûnu'l-Eser, Kahire 1937, II,2.

61 Zürcânî ve İbn Kesir, Malik b. Enes'ten savaşın Şevval ayında meydana geldiğini nakledeleler (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 24; el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 9).

62 Zürcânî, bu tarihe işaret eder, ancak Uhud gazvesini H. 4. yıla yerleştirenlerin yanlışlıklarını kanıtlar (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 23).

63 İbn Kesir, Yakup b. Süfyan el-Fasavi'den nakledele (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 94).

64 Annales, I, 1383.

65 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 9.

66 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 9.

67 B. M. Şr. No: 1617, vr.78a.

68 Peygamber, Uhud gazvesinin ertesi sabahı Mekkelileri takip etmek amacıyla çağrıda bulunur (es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 107).

69 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 48.

70 Uyûnu'l-Eser, II, 2.

71 B. M. Şr. No: 1617, vr.79b.

72 Gazvelerle ilgili listede bahsedilir (es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 260). İbn Kesir ve İbn Seyyidi'n-Nâs, Vâkidi'yi izleyerek seriyyenin Muharrem ayında meydana geldiğini söylerler.

73 B. M. Şr. No: 1617, vr. 81a.

74 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 193.

75 İbn Kesir, Bi'r Ma'üne gazvesinin Safer ayında meydana geldiğini söyler ve Mekhu'l'un ise Bi'r Ma'üne'yı Hendek'ten sonraya tarihlendiren şaz bir rivayet naklettiğini belirtir (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 71).

76 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 71.

77 Zürcânî'nin kaynağı belirsizdir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 88).

78 B. M. Şr. No: 1617, vr. 82b.

79 er-Recî'in, İbn İshak'ta açık bir tarihi bulunmaz, fakat onun kronolojisine göre olayı tarihlendirmeye yardımcı olacak işaretler bulunmaktadır. İbn Hişam, er-Recî'in Uhud'dan sonra meydana geldiğini kanıtlamak için Bekkâi'nin metninden alıntı yapar (es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 178). Aynı rivayetin,

Benu Nadir'in Medine'den sürülmesi	Rebiulevvel H. 4. ⁸²	[Rebiulevvel H. 4] (Bk.). ⁸³ Rebiulevvel H. 4 (İ. H.) ⁸⁴ Bedir gazvesinden altı ay sonra (Süh.) ⁸⁵ Uhud gazvesinden önce (Z.) ⁸⁶ Bi'r Ma'una'dan sonra. ⁸⁷ H. 4. yılın başlangıcı. ⁸⁸ Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinin sabahı. ⁸⁹ Bi'r Ma'una'dan önce (Bh.) ⁹⁰
Bedrül-Mev'id gazvesi	Zilkade H. 4. ⁹¹	Şaban H. 4 (Bk.). ⁹² Şaban H. 3 (M. U.). ⁹³ Şevval H. 4. ⁹⁴
Ebu Râfi'nin öldürülmesi	Zilhicce H. 4. ⁹⁵	Ramazan H. 6 (İ. S.). ⁹⁶ Hendek gazvesinden sonra (Bk.). ⁹⁷ Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinden sonra, Uhud ⁹⁸

Buhârî'de İbn İshak'tan istihraç edildiğini görmekteyiz (el-Cami'üs-Sahih, V, 229). İbn Hişam'da, er-Recî' H. 3. yıla, Uhud'dan sonraya Bi'r Ma'üne'dan önceye yerleştirilmiştir. Çünkü İbn İshak'ın kronolojisine göre, Uhud gazvesi Şevval H. 3'de, Bi'r Ma'üne faciası Safer H. 4 tarihinde meydana gelmiştir. Şu halde İbn İshak'a göre, er-Recî' gazvesinin tarihi Zilkade veya Zilhicce H. 3 veya Muharrem H. 4 olmalıdır.

- 80 Annales, I, 1431.
81 İbn Kesir, Taberî ve İbn Seyyidi'n-Nâs, İbn Hişam'da bulunan sıralamayı verirler, yani er-Recî'in Bi'r Ma'üne'dan önce meydana geldiğini belirtirler.
82 B. M. Şr. No: 1617, vr. 84b.
83 Bekkâî'nin metnini esas edinen İbn Hişam'ın rivayetinde Benu Nadir'in sürgün edilmesinin özel bir tarihi yoktur. Ancak olay, Bi'r Ma'üne sonrası ile ilişkilendirilmiştir (es-Siretu'n-Nebeviye, III, 199). İbn Seyyidi'n-Nâs'a göre, İbn İshak Benû Nadir'in sürülmesini Uhud gazvesinden 5 ay sonra Rebiulevvel ayında olduğunu belirtir (Uyûnu'l-Eser, II, 48). Kastailânî'de, İbn İshak'a atfedilen Safer H. 4 şeklinde farklı bir tarih bulmaktayız (İrşâdü's-Sârî, Kahire 1908, VIII, 46).
84 es-Siretu'n-Nebeviye, III, 200.
85 Kitabu'r-Ravdi'l-Unuf, Kahire 1914, II, 176.
86 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 74.
87 Beyhakî'nin kaynağı belirsizdir (el-Bidâye ve'n-Nihâye IV, 74).
88 Cevâmi'u's-Sîre, s.181.
89 Semhudi, Vefâ'u'l-Vefa, Kahire 1908, I, 212.
90 el-Câmi'u's-Sahih, V, 204.
91 B. M. Şr. No: 1617, vr. 89b.
92 es-Siretu'n-Nebeviye, III, 220.
93 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 89.
94 Halebî'nin kaynağı belirsizdir (es-Siretu'l-Halebiyye, Kahire 1875, II 360).

		gazvesinden önce (Bh.). ⁹⁸ Cemaziyelahir H. 3 (Tab.) ⁹⁹ Zilhicce, Benu Kurayza'dan sonra. ¹⁰⁰ Recep H. 3. ¹⁰¹
Zatü'r-Rika gazvesi	Muharrem H. 5. ¹⁰²	Cemaziyevvel H. 4. (Bk.) ¹⁰³ Hayberden sonra (Bh.). ¹⁰⁴ Hayberden önce (M. U.). ¹⁰⁵ Uhud'dan sonra. ¹⁰⁶ Uhud'dan önce. ¹⁰⁷ Bedir'den sonra. ¹⁰⁸ Bedirden önce. ¹⁰⁹ Bedrül-Mev'id'den sonra. ¹¹⁰ Hendek ve Beni Kurayza'dan sonra (E. M.). ¹¹¹
Dûmetu'l-Cendel gazvesi	Rebiulevvel H. 5. ¹¹²	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹¹³ Rebiulevvel H. 5 (İ. H.).

- 95 B. M. Şr. No: 1617, vr. 91a. Vâkıdî, Ramazan H. 6 tarihini farklı bir görtüş olarak nakletmiştir (vr. 92a).
- 96 Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 66.
- 97 İbn İshak'ın kronolojisine göre, Ebu Râfi'nin öldürülmesi Hendek'ten sonraya yerleştirilebilir. Çünkü İbn İshak, Ebu Râfi'den Hendek savaşını organize eden ve Medine'ye saldırıyı teşvik edip kışkırtan sorumlulardan biri olarak bahseder (es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 286). İbn İshak'a göre, Hendek'den hemen sonra Hazrec'in Ebu Râfi'yi öldürme iznini istemiş olmaları, olayın Zilhicce H. 5. veya Muharrem H. 6 tarihinde meydana geldiğine işaret eder.
- 98 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 210.
- 99 Annales, I, 1375.
- 100 Kastallâni, bu tarih için Abdullah b. Atik'in bir rivayetine yer vermiştir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 198).
- 101 Zürcânî, kaynak belirtmeden nakleder (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 198).
- 102 B. M. Şr. No: 1617, vr. 92a.
- 103 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 214. Kastallâni'nin İbn İshak'tan yaptığı nakle göre, İbn İshak hadiseyi H. 4. yılın Rebiulahir ayının sonuna, Cemaziyevvel ayının başına yerleştirir (Şerh ale'l-Mevâhibil Ledüniyye, II, 104).
- 104 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 245.
- 105 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 104.
- 106 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 104.
- 107 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 104.
- 108 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 104.
- 109 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 104.
- 110 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 104.
- 111 Fethü'l-Bârî, VII, 335.
- 112 B. M. Şr. No: 1617, vr. 996. İbn Kesir, Vâkıdî'den naklen, Dûmetu'l-Cendel gazvesinin tarihini Rebiulahir H. 5 şeklinde verir (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV,

el-Müreyysi gazvesi	Şaban H. 5. ¹¹⁴	Şaban H. 6 (Bk.). ¹¹⁵ Şaban H. 6 (I. B.). ¹¹⁶ Şaban H. 5 (M. U.). ¹¹⁷ Hendek'ten sonra (Bh.). ¹¹⁸ Hendek'den önce (E. M.). ¹¹⁹ Hendek'den sonra (I. S. N.). ¹²⁰ Dümetü'l-Cendel'den beş ay sonra. ¹²¹
Hendek gazvesi	Zilkade H. 5. ¹²²	Şevval H. 5. (Bk.). ¹²³ Şevval H. 4 (M. U.). ¹²⁴ Şevval H. 4 (M. E.). ¹²⁵ Uhud'dan iki yıl sonra (Z.). ¹²⁶ Şevval H. 4. ¹²⁷ Şevval H. 5 (U. Z.). ¹²⁸
Benu Kurayza gazvesi	Zilkade ve Zilhicce H. 5. ¹²⁹	[Zilkade H. 5] (Bk.). ¹³⁰

92). İbn Kesir'in Vâkıdî'ye atfen verdiği bu tarih, bir rivayetin okunuş şekliinden ziyade muhtemelen bir hatadır. Çünkü Kitabu'l-Megâzî'nin bütün yazmaları Dümetü'l-Cendel gazvesine Rebiulevvel tarihini verir. İbn Sa'd (Kitab et-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 44) ve Taberî (Annales, I, 1462) de Vâkıdî'den naklen gazvenin tarihini bu şekilde verirler. İbn Kesir'in hatası, muhtemelen Vâkıdî'nin Peygamber'in dönüşünü Rebiulahir ayına yerleştirmesinden kaynaklanır (vr. 99b).

113 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 224.

114 B. M. Şr. No: 1617, vr. 99b.

115 es -Sîretü'n-Nebeviyye, III, 302.

116 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 115.

117 Zürcânî'nin Musa b. Ukbe'den aldığı rivayete göre (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 115). Buhârî, Musa b. Ukbe'nin el-Müreyysi gazvesinin tarihini H. 4. yıl şeklinde verdiğini belirtir. Fakat İbn Hacer, Buhârî'nin Musa b. Ukbeyi bu noktada yanlış aktardığını ifade eder (Fethü'l-Bârî, VII, 345).

118 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 249.

119 Fethü'l-Bârî, VII, 345.

120 Uyûnu'l-Eser, II, 91.

121 Diyarbekrî, Tarihü'l-Hamis, Kahire 1302, II, 91.

122 B. M. Şr. No: 1617, vr. 102a.

123 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 224.

124 el-Bidâye ve'-Nihâye, IV, 93.

125 el-Bidâye ve'-Nihâye, IV, 93.

126 el-Bidâye ve'-Nihâye, IV, 94.

127 İbn Kesir, Ya'kub b. Süfyan el-Fasavî'den nakleder (el-Bidâye ve'-Nihâye, IV, 94).

128 el-Bidâye ve'-Nihâye, IV, 93.

129 B. M. Şr. No:1617, vr. 114b.

130 İbn İshak, Benu Kurayza gazvesinin tarihi özel olarak tespit etmemiş, fakat Benu Lihyan gazvesini Benu Kuraya gazvesinden 6 ay sonraya Cemaziyelevvel H. 6

Süfyan b. Halid b. Nübeyh'in öldürülmesi	Muharrem H. 6. ¹³¹	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹³² Ebu Râfi'nin öldürülmesini takiben (By.) ¹³³ Muharrem H. 4 (İ. S.). ¹³⁴
el-Kurta seriyyesi	Muharrem H. 6. ¹³⁵	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹³⁶ Bahsedilir, fakat tarih verilmez (İ. A.). ¹³⁷ Muharrem H. 6 (By.). ¹³⁸
Benü Lihyân gazvesi	Rebiulevvel H. 6.	Cemaziyelevvel H. 6 (Bk.). ¹³⁹ Recep H. 6. ¹⁴⁰ Şaban H. 6. ¹⁴¹ Hicri dördüncü yılda. ¹⁴² Hicri beşinci yılda. ¹⁴³ Cemaziyelevvel H. 4 (By.). ¹⁴⁴ Cemaziyelevvel H. 6 (Tab.). ¹⁴⁵
el-Gâbe gazvesi	Rebiulahir H. 6. ¹⁴⁶	[Cemaziyelevvel H. 6] (Bk.). ¹⁴⁷ Şaban H. 6 (İ. B.). ¹⁴⁸ [Zilhicce H. 6 veya Muharrem H. 7]. ¹⁴⁹

tarihine yerleştirmiştir (es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 292). İbn Kesir de, İbn İshak'a göre Benü Kurayza'nın Zilkade ve Zilhicce H. 5 tarihinde bertaraf edildiğini söyler (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 149).

131 M. Şr. No: 1617, vr. 123a. İbn Sa'd, bu noktada Vâkıdî'yi izlemeyi ve Muharrem H. 4 tarihini verir (Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii,35).

132 Megâzî kısmının sonunda bahsedilir ve açık bir kronolojik sıralamaya yerleştirilmez (es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 267).

133 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 140.

134 B. M. Şr. No: 1617, vr. 123a. İbn Sa'd, bu noktada Vâkıdî'yi takip etmez ve Muharrem H. 4 tarihini verir (Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 35).

135 B. M. Şr. No: 1617, vr. 123b.

136 Gazvelilerle ilgili bir listede zikredilir (es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 260).

137 Uyûnu'l-Eser, II, 79.

138 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 149.

139 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 292. İbn Hacer'e göre, İbn İshak da hadiseyi Şaban H. 6 tarihini vermiştir (Fethü'l-Bâri, VII, 370). Bunu Semhudî de bahsetmiştir (Vefâu'l-Vefa, I, 221).

140 Zürcânî, kaynak belirtmeden bu tarihi verir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 176). İbn Hazm H. 5. yıl tarihini tercih eder (Cevâmi'üs-Sîre, s. 200).

141 Zürcânî, kaynak belirtmeden bu tarihi verir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 176).

142 Zürcânî, kaynak belirtmeden bu tarihi verir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 176).

143 Zürcânî, kaynak belirtmeden bu tarihi verir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 176).

144 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 81.

145 Annales, I, 1500.

		Hudeybiye'den sonra, Hayber'den 3 gece önce (Bh.). ¹⁵⁰
el-Gamr seriyyesi	Rebiulahir H. 6. ¹⁵¹	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁵²
Zü'l-Kıssa (Muhammed b. Mesleme komutasında) seriyyesi	Rebiulahir H. 6. ¹⁵³	Rebiulevvel H. 6 (Tab.). ¹⁵⁴ İbn İshak'ta bahsedilmez.
Zü'l-Kıssa (Ebu Ubeyde komutasında) seriyyesi	Rebiulahir H. 6. ¹⁵⁵	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁵⁶ Bahsedilir fakat tarih verilmez (İ. A.). ¹⁵⁷
Benü Süleym	Rebiulahir H. ¹⁵⁸	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁵⁹

146 B. M. Şr. No: 1617, vr. 124a. İbn Sa'd, Rebiulevvel ayını verir (Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 58). Zürcânî, İbn Sa'd ve Vâkıdî'nin Rebiulevvel tarihini verdiklerini belirtir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 178).

147 İbn İshak'ın Bekkâf rivayetinde kesin bir tarih verilmez, fakat Peygamber'in, Benü Lihyân gazvesinden sonra Medine'de birkaç gece kaldığı belirtilir (es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 293).

148 İbn Hacer'e göre, İbn İshak hadisenin Şaban H. 6'da meydana geldiğini söylemiştir (Fethü'l-Bârî, VII, 370). Şaban H. 6, İbn Hişam'ın Sîre'sinden anlaşılan tarihe aykırıdır. Zürcânî'ye göre, Şaban H. 6 şeklindeki rivayet İbn Bükeyr'in metninden alınmış olabilir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 178).

149 Taberî, Seleme b. Ekvâ'dan nakledilen bir rivayete yer verir. Bu rivayete göre, el-Gâbe gazvesi Hudeybiye barışından sonra meydana gelmiştir (Annales, I, 1502). Hudeybiye barışının Zilkade H. 6 tarihinde meydana geldiği ittifakla kabul edilir. Buna göre el-Gâbe gazvesi Zilhicce H. 6 veya Muharrem H. 7 tarihine yerleştirilebilir.

150 el-Câmi'ü'-Sahîh, V, 272.

151 Megâzi olaylarının kitabın girişinde bir liste halinde özetlenmesi Vâkıdî'nin Kitabu'l-Megâzi'sine mahsus bir özelliktir. İşte bu özet listede el-Gamr seriyyesinin tarihi Rebiulahir H. 6 şeklinde verilir (B. M. Şr. No: 1617, vr. 2b). Aynı tarih (Rebiulahir H. 6) Vâkıdî'den naklen Taberî'de de yer alır (Annales, I, 1554). Kitabu'l-Megâzi'nin esas yazmasının 127a varakı Rebiulevvel H. 6 tarihini verir. İlk etapta Rebiulevvel H. 6 tarihi Kitab'ul-Megâzi'nin tahkikinde yapılmış bir hata olarak görülebilir. Aynı rivayet şeklini (Rebiulevvel H. 6) İbn Sa'd'da da bulmaktayız (Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 61).

152 Megâzi ile ilgili listede bahsedilir (es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 260).

153 B. M. Şr. No: 1617, vr. 127a.

154 Annales, I, 1554.

155 B. M. Şr. No: 1617, vr. 127b.

156 Megâzi ile ilgili listede bahsedilir (es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 257).

157 Uyûnu'l-Eser, II, 105.

(Cemûm) seriyyesi	6. ¹⁵⁸	Bahsedilir fakat tarih verilmez. (M. U.). ¹⁶⁰
el-'İs seriyyesi	Cemaziyelevvel H. 6. ¹⁶¹	Yaklaşık olarak Mekke'nin fethinden önce (Bk.). ¹⁶² Hudeybiye'den sonra (M. U.). ¹⁶³
el-Taraf seriyyesi	Cemaziyelahir H. 6. ¹⁶⁴	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁶⁵
Hisma seriyyesi	Cemaziyelahir H. 6. ¹⁶⁶	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁶⁷ Hudeybiye'den sonra, H. 7. yılda. ¹⁶⁸
Vâdi'l-Kura seriyyesi	Recep H. 6. ¹⁶⁹	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁷⁰ Bahsedilir fakat tarih verilmez (I. A.). ¹⁷¹
Dûmetu'l-Cendel seriyyesi	Şaban H. 6. ¹⁷²	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁷³
Fedek seriyyesi	Şaban H. 6. ¹⁷⁴	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁷⁵

158 Kitabu'l-Megâzi'nin girişindeki listede Benu Süleym (Cemûm) seriyyesi bu sıralama içinde verilir (B. M. Şr. No: 1617, vr. 2b). Metinde ise 'İs seriyyesi, Zû'l-Kıssa seriyyesini izler.

159 Megâzi ile ilgili bir listede bahsedilir (es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 260).

160 Uyûnu'l-Eser, II, 105.

161 B. M. Şr. No: 1617, vr. 127b.

162 es-Sîretu'n-Nebeviyye, II, 312.

163 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 188.

164 B. M. Şr. No: 1617, vr. 128a.

165 Taraf seriyyesinden, Cüzam seriyyesi ile ilgili bölümün sonunda kısaca değinilir (es-Sîretun-Nebeviyye, IV, 265).

166 B. M. Şr. No:1617, vr. 128a

167 es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 260 v. d.

168 Zürkânî İbn Kayyım'ı kaynak gösterir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 191).

169 Vâdi'l-Kura seriyyesinin kronolojideki yeri, Kitabu'l-Megâzi'nin girişinde verilen sıralamaya göredir (B. M. Şr. No: 1617, vr. 2b). İbn Sad'da da sıralama böyledir (Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 64). Vâkidî'nin metninde Dûmetu'l-Cendel gazvesi hemen Hisma'yı izler.

170 es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 265 v. d.

171 Uyûnu'l-Eser, II, 107.

172 B. M. Şr. No: 1617, vr.129a.

173 es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 297 v. d. İbn Seyyidi'n-Nâs, seriyyenin tarihi konusunda İbn Sa'd'dan alıntı yapar ve seriyye hakkında bilgi verir. Seriyye ile ilgili metnin sonunda da İbn İshak'ın Peygamber'in Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı da Dûmetu'l-Cendel'e bir seriyye ile gönderdiğini ifade eder (Uyûnu'l-Eser, II, 108-109). İbn Seyyidi'n-Nâs'ın metni Abdurrahman b. Avf ile Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın seriyyelerinin farklı seriyyeler olduğu izlenimini verir.

174 B. M. Şr. No:1617, vr. 129b.

175 Megâzi ile ilgili bölümün sonunda yer alan listede bahsedilir (es-Sîretu'n-

Ümmü Kirfa'nın öldürülmesi	Ramazan H. 6. ¹⁷⁶	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁷⁷
Usayr b. Râzım'in öldürülmesi. ¹⁷⁸	Şevval H. 6. ¹⁷⁹	İbn İshak'ta tarihsiz. ¹⁸⁰ Hayber'den sonra (İ. K.). ¹⁸¹
Benu Urayna seriyesi	Şevval H. 6. ¹⁸²	[Cemaziyelahir H. 6] (Bk.). ¹⁸³ Hudeybiye'den sonra, Hayber'den önce (Bh.). ¹⁸⁴
Hudeybiye barışı	Zilkade H. 6. ¹⁸⁵	Zilkade H. 6 (Bk.). ¹⁸⁶ Zilkade H. 6 (M. U.). ¹⁸⁷ Zilkade H. 6 (Z.). ¹⁸⁸ Zilkade H. 6 (Tab.). ¹⁸⁹ Şevval H. 6 (U. Z.). ¹⁹⁰
Hayber gazvesi	Safer veya Rebiulevvel H. 7. ¹⁹¹	Muharrem H. 7 (Bk.). ¹⁹² Muharrem H. 7 (İ. B.). ¹⁹³ [Zilhicce H. 6] (M. U.). ¹⁹⁴ Zilhicce H. 6 (İ. A.). ¹⁹⁵ H. 6. yılın sonu (M. E.). ¹⁹⁶

Nebeviyye, IV, 260).

176 B. M. Şr. No: 1617, vr. 130b.

177 Megâzî ile ilgili bölümün sonunda bahsedilir (es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 265).

178 Useyr b. Râzım ismi, Usayr b. Rizam, el-Yüsayr b. Razım, Usayr b. Zarım diye farklı şekillerde de okunmuştur. Biz, Kitabu'l-Megâzî'nin esas yazmasında ve başka yerlerde de bulunan okunuş şeklini tercih ettik.

179 B. M. Şr. No: 1617, vr. 130b. Vâkıdî'ye göre, Abdullah b. Revâha aynı olayla ilgili olmak üzere Haybere iki defa gitmiştir: Birincisi keşif amaçlı, ikincisi ise Usayr b. Razım'e karşı düzenlenen seriyye için.

180 Megâzî ile ilgili bölümün sonunda bahsedilir (es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 266).

181 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 266. Rivayet Musa b. Ukbe'den nakledilir, ancak açık bir tarih ona atfedilmez.

182 B. M. Şr. No: 1617, vr. 131a.

183 Hâdiseye, İbn Hişam'da ne tarih verilir, ne de kronolojik bir sıralamaya konur (es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 290). Esirlerin Peygamber'e Zü Karad dönüşü götürüldüğünü işaret eden metin, Benu Urayna'ya karşı yapılan gazvenin Cemaziyellevvel veya Cemaziyelahir ayına tarih verilebileceğini ortaya koyar. Çünkü Zü Karad ve el-Gâbe aynı seriyyedir ve İbn İshak'ın kronolojisinin yeni bir tertibi, el-Gâbe gazvesinin tarih olarak Cemaziyellevvel H. 6 tarihine işaret eder.

184 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 271.

185 B. M. Şr. No: 1617, vr. 131b.

186 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 321.

187 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 164.

188 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 164.

189 Annales, I, 1528.

190 İbn Kesir'in belirttiği gibi, Şevval H. 6 Hudeybiye'ye verilen şaz bir tarihtir. Çünkü Peygamber'in hepsi Zilkade ayında olmak üzere üç umre yapmış olduğu belirtilir (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 164).

		Muharrem'in sonu H. 7 (Tab.). ¹⁹⁷ H. 7. yıl (Bl.). ¹⁹⁸
Turba seriyyesi	Şaban H. 7. ¹⁹⁹	İbn İshak'ta tarihsiz. ²⁰⁰ Hayber ve Umretu'l-Kaziyye arası. ²⁰¹
Necd (Ebu Bekir komutasında) seriyyesi	Şaban H. 7. ²⁰²	İbn İshak'ta bahsedilmez. Hayber'den sonra, Turba'dan önce (İ. K.). ²⁰³
Fedek seriyyesi	Şaban H. 7. ²⁰⁴	İbn İshak'ta tarihsiz. ²⁰⁵
el-Meyfa'a seriyyesi	Ramazan H. 7. ²⁰⁶	İbn İshak'ta tarihsiz. ²⁰⁷
el-Cinâb seriyyesi	Şevval H. 7. ²⁰⁸	İbn İshak'ta tarihsiz. ²⁰⁹

191 B. M. Şr. No: 1617, vr. 145a. Kitabu'l-Megâzi'nin girişinde (vr. 4a) Hayber gazvesinin tarihi Cemaziyevvel H. 7 şeklinde verilir. İbn Sa'd da aynı tarihi verir (Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 77).

192 es-Siretu'n-Nebeviyye, III, 342.

193 Fethü'l-Bârî, VII, 373.

194 İbn Kesir, Musa b. Ukbe'yi referans göstererek şunu söyler: ".... Resûlullah, Hudeybiye'den dönünce Medine'de 20 gece veya o civarda bir süre kaldı, daha sonra Hayber için yola çıktı. Musa b. Ukbe, Hayber'in fethinin H. 6. yılda gerçekleştiği görüşündedir" (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 181).

195 İbn Âiz'e göre Peygamber Hudeybiye'den on gün sonra Hayber'e hareket etmiştir (Şerh ale'l-Mevahibil-Ledüniyye, II, 261).

196 Kastallâniye göre (Şerh ale'l-Mevahibil-Ledüniyye, II, 261).

197 Annales, I, 1575.

198 Fütûhu'l-Buldân, Kahire 1932, s. 36.

199 B. M. Şr. No: 1617, vr. 164b.

200 Gazveleri içeren bir listede bahsedilir (es-Siretu'n-Nebeviyye, IV, 257).

201 Kastallâni, Hayber ve Umretu'l-Kaziyye arasında beş gazveye (Turba, Necd, Fedek, el-Meyfa'a ve el-Cinâb) yer verir. Kastallâni, bahsetmese de bu sıralama ve tarihler Vâkidi'ye aittir (Şerh ale'l-Mevahibil-Ledüniyye, II, 298 v. d.).

202 B. M. Şr. No: 1617, vr. 164b.

203 el-Bidâye-ve'n-Nihâye, IV, 220.

204 B. M. Şr. No: 1617, vr. 164b.

205 Gazvelerle ilgili bir listede bahsedilir (es-Siretu'n-Nebeviyye, IV, 260).

206 B. M. Şr. No: 1617, vr. 165b.

207 İbn İshak'ın seriyeden bahsettiğine dair bulduğum tek referans Zürkânî'nin şerhinde yer alan ve şu ibare ile başlayan metindir: "... İbn İshak'tan nakledilen bazı rivayetlerde bahsedildiği gibi el-Meyfa'a seriyyesinin sebepleri arasında...." (Şerh ale'l-Mevahibil-Ledüniyye, II, 300). Galip b. Abdillâh'ın Benu Murraya karşı yaptığı seriyeye ile Mayfa'a seriyyesinin karıştırılması söz konusu olamaz (es-Siretu'n-Nebeviyye, IV, 271). Çünkü Vâkidi, el-Meyfa'a'ya yapılan seriyyenin Benu Abd b. Sa'lebe'ye karşı düzenlendiğini açıkça söyler.

208 B. M. Şr. No: 1617, vr. 166a.

209 el-Cinâb seriyyesi, İbn Hişam'da ayrıntıya girilmeden bahsedilen Hayber

Umretu'l-Kaziyye. ²¹⁰	Zilkade H. 7. ²¹¹	Zilkade H. 7 (Bk.). ²¹² Zilkade H. 7 (M. U.). ²¹³ Zilkade'de olan Hayber'den sonra (Bh.). ²¹⁴
Benu Süleym gazvesi	Zilhicce H. 7. ²¹⁵	İbn İshak'ta tarihsiz. ²¹⁶
el-Kadîd gazvesi	Safer H. 8. ²¹⁷	İbn İshak'ta tarihsiz. ²¹⁸
Zat Atlah gazvesi	Rebiulevvel H. 8. ²¹⁹	İbn İshak'ta tarihsiz. ²²⁰
Sî' seriyyesi	Rebiulevvel H. 8. ²²¹	İbn İshak'ta bahsedilmez.
Mûte gazvesi	Cemaziyelevvel H. 8. ²²²	Cemaziyelevvel H. 8 (Bk.). ²²³ Cemaziyelevvel H. 8 (U. Z.). ²²⁴ Cemaziyelevvel H. 8 (M. U.). ²²⁵ Umretu'l-Kaziyye'den sonra (Bh.). ²²⁶ Hicri yedinci yılda. ²²⁷ Umretu'l-Kaziyye'den önce. ²²⁸
Zatü's-Selâsil gazvesi	Cemaziyeleahir H. 8. ²²⁹	İbn İshak'ta tarihsiz. ²³⁰ Mekke'nin fethinden önce ve

civarına düzenlenen seriyye olması muhtemeldir (es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 260).

210 Umretu'l-Kaza söylenişi daha yaygındır (Kitabu'r-Ravdi'l-Unuf, II, 254).

211 B. M. Şr. No: 1617, vr. 167b.

212 es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 12.

213 Musa b. Ukbe Zuhri'den rivayet eder (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 229).

214 el-Câmi'üs-Sahih, V, 291.

215 B. M. Şr. No: 1617, vr. 168b. Taberî, Vâkıdî'atfen gazveyi Zilkade ayına yerleştirir (Annales, I, 1597).

216 Megâzî ile ilgili bölümün sonunda gazvelere ait bir listede bahsedilir (es-Sîretün-Nebeviyye, IV, 260).

217 B. M. Şr. No: 1617, vr. 170b.

218 Megâzî kısmının sonunda bahsedilir (es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 257).

219 B. M. Şr. No: 1617, vr. 171a.

220 Megâzî ile ilgili bölümün sonunda gazveleri içeren bir listede bahsedilir (es-Sîretün-Nebeviyye, IV, 269).

221 B. M. Şr. No: 1617, vr. 171a.

222 B. M. Şr. No: 1617, vr. 171b.

223 es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 15.

224 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 321.

225 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 321.

226 el-Câmi'üs-Sahih, V, 294.

227 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 321.

228 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 321. (Bir önceki dipnota bakınız, -çeviren-).

		Hicri sekizinci yılda (M. U.), ²³¹ Cemaziyelahir H. 8 (Tab.). ²³² Mekke'nin fethinden sonra (Bh.). ²³³ Hicri yedinci yılda. ²³⁴
el-Habat gazvesi	Recep H. 8. ²³⁵	İbn İshak'ta tarihsiz. ²³⁶ Şaban H. 8. ²³⁷ Mekke'nin fethinden sonra (Bh.). ²³⁸ Hudeybiye'den önce ve hicri altıncı yılda. ²³⁹
el-Hadire seriyyesi.	Şaban H. 8. ²⁴⁰	İbn İshak'ta tarihsiz. ²⁴¹ Mu'te'den önce. ²⁴² Ramazan H. 8. ²⁴³ Taiften sonra zikredilir (Bh.). ²⁴⁴ Umretu'l-Kaziyye'den önce H. 7. yılda olduğu zikredilir (I. K.). ²⁴⁵
İdam seriyyesi. ²⁴⁶	Ramazan H. 8. ²⁴⁷	İbn İshak'ta tarihsiz. ²⁴⁸ Mekke'nin fethinden önce (I. H.). ²⁴⁹

229 B. M. Şr. No: 1617, Vr.174b.

230 Megâzi ile ilgili bölümün sonunda bahsedilir (es-Siretü'n-Nebeviye, IV, 272). Zürcânî'ye göre, İbn İshak seriyyeyi Mu'te gazvesinden önceye yerleştirir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 332). Aynı açıklama İbn Hacer'de de bulunur (Fethü'l-Bârî, VII,60). Rivayetın kaynağı olarak Bekkâf dışında biri kastedilmiş olabilir.

231 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 273.

232 Annales, I, 1604.

233 el-Câmi'üs-Sahîh, V, 329. Aynı sayfada bulunan bir haşiyeye göre, Buhârî'nin bazı yazmalarında Zâtu's-Selâsil için H. 8. yılda meydana geldiği söylenir.

234 Kastallânî, İbn Ebi Halid'in "Kitab Sahihi't-Tarih"ini kaynak gösterir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 332).

235 B. M. Şr. No: 1617, vr. 175b.

236 Megâzi kısmının sonunda bahsedilir (es-Siretü'n-Nebeviye, IV, 28).

237 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 336.

238 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 330.

239 Fethü'l-Bârî, VIII, 63.

240 B. M. Şr. No: 1617, vr. 176b.

241 İbn İshak tarafından bu isimle zikredilmez, fakat ifadelerinden, İbn Ebi Hadrad'ın Gabe'ye seriyyesi ile ilgili rivayetın aynı hadiseye işaret ettiği anlaşılabilir (es-Siretü'n-Nebeviye, IV, 278).

242 Zürcânî'nin kaynağı belirsizdir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 339).

243 İbn Hacer, kaynak belirtmez (Fethü'l-Bârî, VIII, 46).

244 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 321.

245 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 223.

		Umretü'l-Kaziyye'den önce zikredilir ve hicri yedinci yılda (I. K.). ²⁵⁰
Mekke'nin fethi	Ramazan H. 8. ²⁵¹	Ramazan H. 8 (Bk.). ²⁵²
Benu Cezime seriyesi	Şevval H. 8. ²⁵³	[Şevval H. 8] (Bk.). ²⁵⁴ Şevval 8. ²⁵⁵
Huneyn gazvesi	Şevval H. 8. ²⁵⁶	[Şevval H. 8] (Bk.). ²⁵⁷ Şevval H. 8 (U. Z.). ²⁵⁸ Ramazan H. 8 (Bh.). ²⁵⁹

- 246 Vâkıdî'ye göre keşif seferinin lideri Ebu Katade, İbn İshak'a göre ise İbn Ebi Hadrad'dır (es-Siretün-Nebeviye, IV, 275).
- 247 Kitabu'l-Megâzî'nin girişinde yer alan listede bu seriyyeden müstakil bir seriyye olarak bahsedilir (B. M. Şr. No: 1617, vr. 4a), metinde ise seriyyeden Mekke'nin fethinin bir parçası olarak söz edilir (vr. 180b).
- 248 Megâzî ile ilgili bölümün sonunda bahsedilir (es-Siretün-Nebeviye, IV, 275). Metne giriş mahiyetinde söylenen "... İbn Ebi Hadrad ve arkadaşlarının İdam seriyesi, Mekke'nin fetniden önce..." cümlesi İbn Hişam'a isnat edilebilir.
- 249 Megâzî ile ilgili bölümün sonunda bahsedilir (es-Siretün-Nebeviye, IV, 275).
- 250 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 223.
- 251 B. M. Şr. No: 1617, vr. 177a.
- 252 es-Siretün-Nebeviye, IV, 80. Bütün kaynaklarda Mekke'nin fetih tarihi bu şekilde verilir. Şarihler tarafından tartışma konusu yapılan ay değil; Müslümanların Mekke'ye hareket ve varış günüdür (bkz. Zürkânî, Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 357).
- 253 Benu Cezime seriyyesine Kitabu'l-Megâzî'nin girişinde Şevval H. 8 tarihi verilir (B. M. Şr. No: 1617, vr. 4a), gazvenin anlatıldığı metinde ise tarih verilmez; fakat Peygamber'in fetihden sonra Mekke'de kaldığı süre içinde Halid b. Velid'i seriye için görevlendirdiği belirtilir (vr. 197b).
- 254 İbn İshak'ın kronolojisine göre, Benu Cezime seriyesi için verilen tarih Şevval ayı olabilir. Zira Mekke'nin Ramazan'ın bitimine on gece kala fethedildiği (es-Siretün-Nebeviye, IV, 80) ve fetihden hemen sonra Benu Cezime seriyesinin meydana geldiği söylenir. Metinde yer alan sözler şöyledir: "Resûlullah, Mekke'yi fethedince Halid b. Velid'i savaş için değil, İslam'a davet amacıyla Benu Cezime'ye gönderdi" (es-Siretün-Nebeviye, IV, 71).
- 255 İbn Hacer, megâzî otoritelerinin, ittifakı olarak Şevval ayını verir (Fethu'l-Bârî, VIII,46).
- 256 B. M. Şr. No: 1617, vr. 200b.
- 257 İbn Hişam'da, Huneyn gazvesi Mekke'nin fethini izler. Zira İbn İshak, Mekke'nin Ramazan'ın bitimine on gece kala fethedildiğini ve Peygamber'in fetihden sonra 15 gece Mekke'de kaldığını söyler (es-Siretün-Nebeviye, IV, 80). Şu halde İbn İshak'ın kronolojisine göre, Huneyn gazvesi Şevval ayında meydana gelmiş olmalıdır.
- 258 el-Bidâye ve'n Nihâye, IV,332. Taberî de Peygamber'in Hevazin'e karşı harekete geçmeden önce, Mekke'de iki hafta kaldığını kanıtlamak için, Urve b Zübeyr'den nakilde bulunur (Annales, I, 1654).

Taif gazvesi	Şevval H. 8. ²⁶⁰	[Şevval H. 8] (Bk.). ²⁶¹ Şevval H. 8 (M. U.). ²⁶² Şevval H. 8 (U. Z.). ²⁶³ Zilkade'nin başlangıcı. ²⁶⁴
Ci'râne seriyyesi	Zilkade H. 8. ²⁶⁵	Zilkade H. 8 (Bk.). ²⁶⁶
Benu Tamim seriyyesi	Muharrem H. 9. ²⁶⁷	İbn İshak'ta tarihsiz. ²⁶⁸
Has'am seriyyesi	Safer H. 9. ²⁶⁹	İbn İshak'ta bahsedilmez. Safer H. 9. ²⁷⁰
el-Kurta seriyyesi	Rebiulevvel H. 9. ²⁷¹	İbn İshak'ta bahsedilmez.
Alkama b. Mücezziz'in Habeşilere karşı seriyyesi	Rebiulahir H. 9. ¹¹	İbn İshak'ta tarihsiz. ²⁷² Taif'ten sonra bahsedilir (Bh.). ²⁷³ Safer H. 9. ²⁷⁴
el-Fuls putunun tahribi	Rebiulahir H. 9. ²⁷⁵	İbn İshak'ta tarihsiz. ²⁷⁶

259 el-Câmi'u's-Sahih, V, 299.

260 Kitabu'l-Megâzi'nin girişinde verilen bilgiye göre (B. M. Şr. No: 1617, vr. 4b). Metinde Peygamber'in, Huneyn'den sonra Taif'e yöneldiği söylenir (vr. 208a).

261 İbn İshak'a göre de, Peygamber "Huneyn gazvesini bitirince Taif'e yönelmiştir" (es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 121).

262 Zühri'den naklen (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 345).

263 Zühri'den naklen (el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 345).

264 İbn Hacer, kaynak belirtmez (Fethü'l-Bâri, VIII, 35).

265 B. M. Şr. No: 1617, vr. 215b.

266 es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 143.

267 B. M. Şr. No: 1617, vr. 219a.

268 Megâzi ile ilgili bölümün sonunda bahsedilir (es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 269).

269 B. M. Şr. No: 1617, vr. 220b.

270 Zürkânî kaynak vermez (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, III, 269).

271 B. M. Şr. No: 1617, vr. 221a.

272 Megâzi ile ilgili bölümün sonunda bahsedilir (es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 289).

273 Câmi'üs-Sahih, V, 322.

274 Kastallâni'nin Hakim [en-Nisaburi] rivayeti (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, III, 58).

275 B. M. Şr. No: 1617, vr. 221a.

276 Muhtemelen bu seriyye İbn Hişam'da Adiy b. Hatim'in Suriye'ye kaçışına sebep olarak gösterilen seriyye ile aynıdır (es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 225). Bu duruma, Vâkidî de işaret eder. Fakat söz konusu edilen noktada benzerlik sona erer. Çünkü İbn Hişam'da Ali'nin liderliğinde yapılan bir seriyyeden veya seriyyenin amacının Fuls putunun tahrip edilmesi olduğundan bahsedilmez. İbn Hişam'daki metin, rivayetin kaynağı olarak İbn İshak'tan açıkça bahsetmez. Taberi'de yer alan hadiseyle ilgili rivayet sanırım Vâkidî'den alınmıştır (Annales, I, 1706).

Tebuk gazvesi	Recep H. 9. ²⁷⁷	Recep H. 9 (Bk.). ²⁷⁸ Taif'ten altı ay sonra (I. A.). ²⁷⁹ Vedâ haccından sonra (Bh.). ²⁸⁰
Halid b. Velid'in Dûmetu'l-Cendel seriyesi	Recep H. 9. ²⁸¹	[Recep H. 9] (Bk.). ²⁸²
Ebu Bekir'in Hac emirliği	Zihhicce H. 9. ²⁸³	[Zilhicce H. 9] (Bk.). ²⁸⁴ Zilkade H. 9. ²⁸⁵
Halid b. Velid'in Necran seriyesi	Rebiülevvel H. 10. ²⁸⁶	Rebiulahir veya Cemaziyelevvel H. 10 (Bk.). ²⁸⁷
Ali b. Ebi Talib'in Yemen seriyesi	Ramazan H. 10. ²⁸⁸	İbn İshak'ta tarihsiz. ²⁸⁹ Ramazan H. 10 (Tab.). ²⁹⁰ Vedâ haccından önce (Bh.). ²⁹¹

277 B. M. Şr. No: 1617, vr. 222b.

278 es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 159

279 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, III, 73.

280 Câmi'üs-Sahih, VI, 17.

281 B. M. Şr. No: 1617, vr. 230b.

282 Hadisenin açık bir tarihi yoktur. Fakat İbn Hişam'da seriyyeden Tebuk gazvesi ile ilgili rivayetin parçası olarak bahsedildiğini görürüz (es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 169 v. d.).

283 B. M. Şr. No: 1617, vr. 241a.

284 İbn İshak'a göre, " Resûlullah Ramazan'ın son günleri, Şevval ve Zilkade aylarında [Medine'de kaldı]. Daha sonra H. 9. yılda Ebu Bekir'i hac emiri olarak görevlendirdi," (es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 188).

285 Bu tarih, Kastallânî tarafından zikredilir ve İbn Sa'd'a atfedilir (Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, III, 105). Bu bir yanlışlık olabilir. Zira İbn Sa'd, Ebu Bekir'in hac emirliğinin Zilhicce ayında olduğunu açık bir şekilde ifade eder (Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 121).

286 Kitabu'l-Megâzi'nin girişinde ve İbn Sa'd'da hadisenin tarihi böyle verilir (B. M. Şr. No: 1617, vr. 4a; Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 122). Bununla beraber Vâkidi'nin metninde Ali'nin Yemen seferi Ebu Bekir'in haccını izler.

287 Vâkidi'de işaret edildiği gibi, Halid b. Velid'in seferinin hedefi Benu Abdilmadân'dır; İbn İshak'ta olduğu gibi, Benu Haris b. Ka'b değildir. Buna rağmen, ikisi de aynı seriyyeden bahsetmektedir (es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 239). Süheylî'ye göre, Abdilmadân'ın ismi, Amr b. Dubbân'dır. Dubbân'ın ismi ise Yezid b. Katan b. Ziyad b. Haris b. Malik b. Rabi'a b. Ka'b b. Haris b. Ka'b b. Harisi'dir (Kitabu'r-Ravdi'l-Unuf, II, 347).

288 B. M. Şr. No: 1617, vr. 242a

289 Megâzi ile ilgili bölümün sonunda bahsedilir (es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 290). İbn Hişam'ın verdiği çok kısa rivayet, Ebu Amr el-Medenî'den alınmıştır. Bu seriyye, muhtemelen Yemen seriyesidir ki, Ali seriyye dönüşü Vedâ haccı vesilesiyle Mekke'de bulunan Peygamber ile buluşmuştur (es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 249).

290 Annales, I, 1731.

291 el-Câmi'u's-Sahih, V, 325.

Vedâ Haccı	Zilhicce H. 10. ²⁹²	Zilhicce H. 10 (Bk.). ²⁹³ Zilhicce H. 10 (M. U.). ²⁹⁴
Üsâme b. Zeyd'in Suriye seferi	Rebiulevvel H. 11. ²⁹⁵	[Rebiulahir H. 11] (Bk.). ²⁹⁶

II. Kronolojik Bilgilerin Analizi

Yukarıda bulunan kronolojik cetvel incelendiğinde, birbiriyle çelişen ve şüpheli bilgilerle ilgilendiğimiz görülür. Aynı olay için farklı tarihler verilmesi yanı sıra, bazen aynı kaynağa değişik tarihler atfedilir. Bazı kronolojik ayrıntılar, ilk siyer-megâzicilerin kendilerine ulaşan az sayıda bilgiyi gerçeğe daha yakın bir şekilde sunma ve sistemli hale getirme çabalarından başka bir şey değildir. Değişik kaynaklarda bulunan fakat özde aynı anlatıma sahip bir hadise, farklı tarihlere ve tamamen birbirinden ayrı kronolojik sıralamalara sahip olabilmektedir. Diğer yönden, hadiselerin tarihlerini tespit edilmeye başlanması, yeni gelişen tarih tenkidi düşüncesine işaret eder. Kronolojinin önemini kavrama, Medine'de siyer-megâzî literatürünün daha sonraki gelişimi ile eş zamanlıdır ve dikkatli bir şekilde tertip edilen Vâkıdî'nin Kitabı'l-Megâzî'sinin kronolojik yapısıyla zirveye ulaşır. Diğer taraftan Vâkıdî'nin Kitabı'l-Megâzî'sinde, gazvelerin ve mevcut tarihlerinin sıralamasını, giriş mahiyetindeki takdimde buluruz. Bu bilgiler metinde de ayrıntılı bir şekilde tekrar edilir. Ve her bir gazve ile ilgili metin, o gazvenin tarihini tespit eden çok dikkatli bir ibareyle başlar. İbn İshak'ta tarihsiz olan ve topluca ele alınan Zatü's-Selasil gibi gazveler, Vâkıdî'de tarihi tespit edilir ve kronolojik sıraya konur.²⁹⁷ Bununla beraber, verilen referanslar bağlamında kapsamlı metinsel bir inceleme, ilk elden eleme yapmamızı mümkün kılar.

Caetani'nin işaret ettiği gibi, Bedir savaşına kadar olan hadiselerin

292 B. M. Şr. No: 1617, vr. 244a

293 es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 248. İbn İshak, Vâkıdî ve Musa b. Ukbe, Mekke'ye hareket tarihi olarak Zilkade'nin bitimine beş gece kalayı verir (el-Bidâye ve'n-Nihâye, V, 111).

294 es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 248.

295 B. M. Şr. No: 1617, vr. 252a.

296 İbn İshak ve Vâkıdî, Suriye seferi için müstümanların Safer ayında toplandıklarını söyler (es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 253; B. M. Şr. No: 1617, vr. 250a). Taberî, Suriye seferinin hazırlıklarının biraz daha erken bir vakitte yani Muharrem ayında başladığını söyler (Annales, I, 1794.). Suriye seferi Peygamber'in vefatından dolayı ertelenmiştir.

297 Sadece Vâkıdî'de bulunan bu bilgilerin sahihliği meselesine daha sonra işaret edeceğim.

kronolojisinde dikkate değer farklar görülür.²⁹⁸ Vâkıdî, Ramazan'da Hamza'nın komutasında yapılan seriyye ile megâzî olaylarını sıralamaya başlar, Şevval ayında yapılan Ubade b. Haris'in Rabiğ seriyesi ve Zilkade ayında Sa'd b. Vakkas'ın el-Harrar seriyesi ile devam eder. Vâkıdî'ye göre bu seriyyelerin tümü hicrî birinci yılda meydana gelmiştir. Ondan sonra, Peygamber'in hicri ikinci yılın Safer ayında Ebva'ya yaptığı gazve, Rebiulevvel'de Buvat, Cemaziyelahir'de Uşayre, Recep'te Nahle, Ramazan'da Bedir'e yapılan seferler gelir. İbn İshak, Peygamber'in hicri ikinci yılın Safer ayında Veddan'a yaptığı gazve ile megazi olaylarına giriş yapar. İbn İshak'ın yaptığı sıralamada Veddan gazvesini sırasıyla; Safer veya Rebiulevvel ayında Rabiğ, Rebiulevvel'de Hamza'nın seriyesi, aynı ay içinde Buvat, Cemaziyelevvel ve Cemaziyelahir'de Uşayre, tarihi verilmeyen el-Harrar, Cemaziyelahir'de I. Bedir, Recep'te Nahle ve Ramazan'da Bedir gazvesi (Bedru'l-Kitâl) izler. İki kaynak, Ebva, Buvat, Uşayre ve Nahle'ye verdikleri tarihlerde müttefik oldukları görülür. Vâkıdî'de yer alan sıralama da farklıdır. Mesela, Hamza'nın seriyesi Ubeyde b. Haris'in seriyyesinden önce gelir. Söz konusu edilen iki seriyye Peygamber'in Ebva gazvesinden önce gelir. el-Uşayra I. Bedir'den sonra gelir. el-Harrar İbn İshak'ta beşinci seriyye iken Vâkıdî'de üçüncü seriyyedir.

Bu dikkate değer problemin çözüm anahtarı, Peygamber'in Ebva'ya düzenlediği gazvede yatar. Ebva, İbn İshak'ın İbn Hişam rivayetinde "Veddan gazvesi" başlığı altında görülür. İbn İshak'tan nakledilen metnin kendisi de gazvenin Ebva'ya yapıldığını belirtir.²⁹⁹ Vâkıdî'nin Ebva'si ile İbn İshak'ın Veddan'ı bir ve aynı gazve olduğundan şüphe edilemez. Her iki metinde gazveye verilen tarih aynı olduğu gibi, her iki metin de Ebva (veya Veddan) gazvesi esnasında, Peygamber'in Benu Damra ile bir anlaşma yaptığını söyler.³⁰⁰ İki kaynak arasında seriyyeleri sıralama konusunda bulunan karışıklık iki şekilde açıklanabilir: İbn İshak, ya Peygamber'in gittiği ilk gazvenin hangisi olduğu hususunda yanlışlık yaptı; ya da -daha muhtemel bir açıklamaya göre- İslam tarihinde meydana gelen ilk gazvenin Peygamber dışında biri tarafından komuta edilmesini münasip görmedi. Sonuçta İbn İshak tarafından ilk megâzî olayı olmadığı halde Peygamber'in Ebva gazvesinin tarihi değiştirilmeden (Safer H. 2)

298 Caetani, Leone (1869-1935). *Annali dell' İslam*, Milano 1905, I, 466.

299 es-Siretu'n-Nebeviyye, II, 241.

300 B. M. Şr. No: 1617, vr. 7b; es-Siretu'n-Nebeviyye, II, 241.

megâzî olaylarının en başına konuldu. Bu durum -İbn İshak'ın kronolojisinde görebileceğimiz gibi- Bedir'den önceki bütün seriyyelerin, hicri ikinci yıla sıkıştırılmasını zorunlu kıldı. Rebiulevvel ayını ziyadesiyle kalabalıklaştıran Ubeyde b. Haris'in el-Harrar seriyesi, bu yüzden I. Bedir'den sonraya yerleştirildi. İbn İshak'ta el-Harrar seriyesinin kesin bir tarihinin bulunmaması önemlidir. İbn İshak'la ilgili ileri sürdüğümüz bu nazariyeyi teyit eden farklı deliller diğer siyer kaynaklarında bulunur. Mesela İbn Kesir, Musa b. Ukbe'den Hamza'nın seriyesinin Ubeyde b. Haris'in seriyyesinden önce olduğu anlamına gelen ve Zuhrî'den Hamza'nın seriyyesinin el-Ebva gazvesinden önce olduğunu belirten nakiller yapar.³⁰¹ İbn Seyyid'in-Nâs'ta bulunan Musa b. Ukbe'den nakledilen ilave bir alıntı, ilk seriyenin Hamza'nın komutasında 30 süvari tarafından yapıldığını ifade eder.³⁰² Bu mülahazalar ışığında, Vâkıdî'nin kronolojisinin Bedir gazvesine kadar olan kısmın doğruluk iddiası daha fazla olduğu söylenebilir.

Bütün kaynaklar ittifakla Bedir gazvesinin Ramazan H. 2'de meydana geldiğini söyler. Fakat Bedir ve Uhud arasındaki megâzînin kronolojisi çok karışıktır.³⁰³ Vâkıdî'nin Ramazan H. 2'ye yerleştirdiği 'Âsmâ' binti Mervan'ın öldürülmesi olayına, İbn İshak ne tarih verir ne de kronolojik bir sıralamaya yerleştirir. Kitabı'l-Megâzî'de yer alan metinden, Vâkıdî'nin 'Âsmâ' binti Mervan'ın öldürülmesini Bedir gazvesinden hemen sonraya yerleştirmesinin gerekçesi anlaşılabilir. Zira 'Âsmâ', insanları Peygamber'e karşı kışkırtma konusunda aktif rol almıştır. Bunun üzerine Umeyr b. Adiy, Peygamber Medine'ye selamete dönerse, 'Âsmâ'yı öldüreceğini ahdedti. Metin, "... o zaman Peygamber Bedir'de idi..."³⁰⁴ diye devam eder. Vâkıdî'nin Şevval H. 2 tarihine yerleştirdiği Ebu Afak'ın öldürülmesi, İbn İshak'ın İbn Hişam rivayetinde tarihsizdir ve megâzî ile ilgili bölümün sonunda da söz konusu edilmediği görülür. Vâkıdî'nin bu iki hadiseye verdiği tarihler, yeterli derecede makul görünmektedir. Zira Bedir zaferinin doğal bir sonucu olarak, Peygamber'in düşmanlarına karşı bir takım faaliyetler yapılmıştır.

Öncelikle 'Âsmâ' ve Ebu Afak gibi ferdi tehditlerle ilgilenildi. Daha sonra Medine'de Peygamber'in konumuna karşı gerçek bir tehdit

301 el-Bidâye ve'n-Nihâye, III, 245.

302 Uyûnu'l-Eser, I, 225.

303 Bkz. Caetani, Annali, I, 519.

304 B. M. Şr. No: 1617, vr. 42b.

oluşturan Musevî kabilelere karşı harekete geçildi. Kronoloji ve konunun uyumuna rağmen; Vâkıdî'nin en küçük olayların tarihini bile sadece kendisinin vermesi ve teyit edici başka delillerin bulunmaması, birazdan örnekleriyle izah edeceğim gibi, Vâkıdî'nin şahitliğini ihtiyatla karşılamayı gerektirir.

Vâkıdî, Benu Kaynuka'nın Medine'den sürülmesini, Şevval H. 2'ye yerleştirir. Aynı hadise için, İbn İshak'a atfedilen üç tarih bulunmaktadır:

- 1- *Uhud'dan sonra,*
- 2- *Bedir ve Uhud arasında (yani Ramazan H. 2 ile Şevval H. 3 arasında),*
- 3- *Benu Süleym ve es-Sevik gazveleri arası (yani Zilhicce H. 2 ile Muharrem H. 3 arasında).*

Bu tarihlerin ilkinin Zürkânî zikreder, ancak ben başka bir yerde benzer bir referans bulamadım. Burada yanlışlıkla İbn İshak'a isnad edilen bir tarihle karşı karşıya olduğumuz muhtemeldir. İkinci varyant, muteber kabul edilecek derecede kesin değildir. Üçüncüsü, İbn Hişam'ın sıralamasıyla tam çelişir. İbn Hişam'da, Bedir, Benu Süleym, Zu Emer, Buhran ve Benu Kaynuka şeklinde bir sıralama bulmaktayız.³⁰⁵ Bu sıralama, bir anlam ifade ediyorsa, Benu Kaynuka'nın Medine'den çıkarılması hicri üçüncü yılın Cemaziyevvel ayının sonrasına konulmalıdır. Zira Peygamber, bu ay boyunca Buhran'da idi.³⁰⁶

Burada İbn İshak'tan çıkarılan kronolojiye güvenilemeyeceği açıktır. Böyle çelişkiler, İbn İshak'ın verdiği bilgiler etüt edilirken çoğalır. Bazı çelişkili bilgiler, sonraki müellifler tarafından ona atfedilmiş olması ihtimaline rağmen; farklılıkların en muhtemel açıklaması şu gerçeğin altında yatar: İbn İshak'ın Sire'si birçok değişik kanallardan geçerek eş zamanlı olarak nakledilmiştir. Şarihler, bu noktayı gözardı etmemişlerdir. Mesela Zürkânî, muhteva bakımından farklılıklar içeren İbn İshak'ın Sire'sinin çeşitli rivayatlarena atıflarda bulunur.³⁰⁷

Bu noktada, Vâkıdî'nin kronolojisinin teferruatında bulunan ayırt

305 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 46 v. d.

306 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 50.

307 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 553. İbn İshak'ın çeşitli rivayetleriyle ilgili bir araştırma için bkz. A. Guillaume, The Life of Muhammed, London, O. U. P. 1955, Takdim, s. XXX.

edici özellik, netlik ve kesinliktir. O, Peygamber'in Şevval'in ortasında Benu Kaynuka'yı kuşattığını ve Zilkade'nin başında teslim olduklarını belirtir. Taberî, hadise ile ilgili çeşitli rivayetini sıralar ve özel olarak belirtmemesine rağmen, Benu Kaynuka'nın sürgün edilmesini hicri ikinci yıla, Bedir gazvesinden hemen sonraya yerleştirmekle, Vâkıdî ile uyuşur.³⁰⁸ Vâkıdî'nin kronolojisinin bağımsız teyidini de, Taberî'de buluruz. Zira o, Benu Kaynuka'nın sürülmesinden sonra, Peygamber'in Zilhicce'nin onuncu gününde Medine'de Kurban bayramını kutladığını kaydeder.³⁰⁹ Eğer müzakere, sürgünü gerçekleştirme ve Benu Kaynuka'nın mal varlığını müsadere etme sürelerini göz önüne alırsak, Vâkıdî'nin verdiği tarih olan Zilkade'nin başlarına yaklaşırız.

Vâkıdî ve İbn İshak'ta, es-Sevik gazvesine Zilhicce H. 2 tarihi verilir. Sanırım Zürkânî'nin, gazvenin tarihi olarak İbn İshak'a isnad ettiği Safer H. 3'ü gözardı edebiliriz. Zira Zürkânî, bu noktada müphemdir, İbn İshak'ın Sîre'sinin rivayetinin aksine, ayrıntılı bilgi vermez ve bu bilginin İbn İshak'a ait olduğunu düşünür. Halbuki Bekkâî'nin rivayetiyle gelen metin tamamen açıktır: ".....ondan sonra Peygamber, Zilhicce H. 2'de Ebu Süfyan b. Harb'e karşı es-Sevik gazvesini yaptı."³¹⁰ Taberî, gazvenin Zilkade H. 2'de meydana geldiğini göstermek için Vâkıdî'den alıntı yapar.³¹¹ Kitabu'l-Megâzi'nin bütün yazmalarında³¹² ve İbn Sa'd'da, es-Sevik gazvesine hep Zilhicce tarihi verilir. Bu, metnin doğruluğu kanıtlanmış rivayet şekli kabul edilmelidir.

el-Küdr gazvesi, biraz sonra inceleyeceğimiz gibi, çok karışık bir meseledir. İbn Kesir, el-Küdr'ü es-Sevik gazvesi ile bir tutar.³¹³ İbn İshak'ta ayrıntılar dağınıktır. Fakat o, el-Küdr'ün Bedir'den hemen sonra meydana geldiğini, çarpışma olmadığına işaret eder ve gazve neticesinde ganimet elde edildiğini söylemez.³¹⁴ Vâkıdî'nin anlatımı çok çarpıcıdır. Ona göre, gazve el-Küdr'de toplanmış olan Süleym ve Gatafan'ı cezalandırmak amacıyla yapılmıştır. Gazveye katılan müslümanların, düşman kabile fertleriyle sıcak temas gerçekleşmedi. Ancak müslümanlar düşmana ait bazı çobanlarla karşılaştılar. Çobanlar

308 Annales, I, 1356.

309 Annales, I, 1362.

310 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 47.

311 Annales, I, 1366.

312 Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 20.

313 el-Bidâye ve'n-Nihâye, III, 344.

314 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 46.

arasında Yesar da bulunmaktaydı. Müslümanlar, Süleym ve Gatafanlıların develerini el koyup Medine'ye götürdüler. Son nokta, İbn İshak'ın İbn Hişam rivayeti ile uyuşmaz. Çünkü İbn İshak, ganimetten bahsetmez. Zürkânî, gazvenin Vâkıdî'deki kayıtlarıyla tamamen uyuşan kendi anlatımı için İbn İshak'ı delil gösterir. Yine Zürkânî, Yesar'la karşılaşmaya ve 500 devenin ele geçirildiğine işaret eder. İbn İshak, bunlardan bahsetmemesine rağmen Zürkânî, onu kaynak olarak gösterir.³¹⁵ Taberî, Süleym ve Gatafan'a karşı gazveye katılan grubun, Şevval'in başında harekete geçtiklerini belirten kaynağı belirsiz bir rivayet verir.³¹⁶ Yine Taberî'de iki seriyyenin meydana geldiğinden bahseden başka bir rivayet bulunmaktadır. Birinci seriyyede çarpışma olmadığı, bir hayvan sürüsünün ganimet alındığı, ikinci seriyyenin ise Galib b. Abdillâh el-Leysî komutasında olduğu ve hafif bir çarpışmanın meydana geldiği belirtilir. Hayvan sürüleri ise bu ikinci seriyyeye gidilirken ele geçirilmiştir. Zürkânî'ye göre, el-Ya'murî (İbn Seyyidi'n-Nâs) biri Bedir'den sonra, diğeri es-Sevik'ten sonra olmak üzere iki ayrı seriyyenin el-Küdr'a yapıldığını belirtir.³¹⁷ Bu muhtemeldir, fakat ihtiyatla karşılanmalıdır. Çünkü iki seriyye olduğunu söylemek, şarihlerin şüpheli ve çelişen rivayetleri uzlaştırmak için beklenen bir tepkisidir. Vâkıdî'nin verdiği tarih en kabul edilebilir olanıdır. Çünkü İbn İshak'ın: "Peygamber, Bedir'den döndükten yedi gece sonra 200 kişilik bir grubu Süleym ve Gatafan'ı cezalandırmak amacıyla gönderdi" mealindeki cümlesi ihtimal dışı görünür.³¹⁸ İlginçtir ki, Zürkânî'ye göre İbn Hişam gazvenin Muharrem ayında meydana geldiğini belirtir.³¹⁹ Bu da Vâkıdî'nin verdiği tarihin aynısıdır. İbn Hişam'ın Sîre'sinde böyle bir ifade bulamadım, bu tarihlendirme yanlışlıkla ona atfedilmiş olabilir. Çünkü, Zürkânî her zaman en doğru kaynak değildir. Zürkânî tarafından İbn Hişam'a atfen verilen tarih, İbn Hişam'ın metninden çıkarılmış tali bir mülahaza olabilir.

Vâkıdî, Ka'b b. Eşref'in öldürülmesini H. 3. yılın Rebiulevvel ayının ortasına yerleştirir. İbn Hişam'da, hadise Uhud'un hemen öncesine yerleştirilir. el-Kared, Benu Kaynuka, Buhran, Zu Emer ve es-Sevik de bu sıralama ile Ka'b'ın öldürülmesinden önce gelir. İbn İshak'a göre, Peygamber Rebiulahir ve Cemaziyevvel aylarının

315 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 548.

316 Annales, I, 1363.

317 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 548.

318 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 46.

319 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, I, 548.

tamamında Buhran'da kaldı.³²⁰ Aynı otoriteye atfen, Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları Ka'b b. Eşref'i öldürmek için yola çıktıkları zaman, Peygamber'in Medine'de bulunduğu söylenir.³²¹ Bu sebeple, Ka'b'ın öldürülmesi, İbn İshak'ın kronolojisine göre, hicri üçüncü yılın Cemaziyelahir ve Şevval aylarının (Şevval, Uhud gazvesinin meydana geldiği aydır) arasında bir yere yerleştirilmelidir. Buhârî, Benü Nadir'in sürülmesinden sonra Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinden bahseder.³²² Böyle bir sıralama mümkün değildir. Çünkü Ka'b, yarı yahudi asıllı olsa bile Benü Nadir'in bir ferdi sayılırdı.³²³ Benü Nadir'in sürülmesinden sonra onun Medine'de kalmış olması mümkün değildir. Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinin Uhud'dan kısa bir süre önce meydana geldiğinin belirtilmesi yeterli derecede itimada şayan görünür. Vâkıdî, İbn İshak ve Musa b. Ukbe, Ka'b'ın Peygamber'e karşı husumeti kıskırtmakta aktif rol aldığını, müslümanların beklenmeyen Bedir zaferinin onun daha da aktif muhalefet yapmasına sebep olduğunu belirtirler. Ka'b'ın öldürülmesini hicri üçüncü yılın başında olan olaylar arasında sıralayan Taberî, Kab'ın öldürülmesinin takribi tarihinin Uhud'la bağlantılı olduğunu kanıtlar.³²⁴ Vâkıdî, daha kesin bir şekilde, olayı "Rebiulevvel'den on dört gece geçeye" yerleştirme girişiminde bulunur.³²⁵ Bu kendinden emin iddia, Zu Emer'e yapılan gazve ile ilgili rivayetle çelişir. Zira Zu Emer ile ilgili rivayette, "Peygamber'in Rebiulevvel'den 12 gece geçe Perşembe günü" sefere çıktığı ve 11 gece Medine'den uzak kaldığı bize söylenir.³²⁶ Çelişki açıktır. Aslında bu rivayete göre, Peygamber'in, Muhammed b. Mesleme'yi söz konusu tarihte bu iş için göndermiş olması çok zayıf bir ihtimaldir. Zira Muhammed b. Mesleme'yi Ka'b b. Eşref'e karşı gönderirken ona refakat eden Peygamber'in kendisi Muhammed b. Mesleme'nin harekete geçmesinden iki gece daha önce Zu Emer gazvesi için yola çıkmıştır. Bu noktada, Vâkıdî'nin verdiği kesin kronolojik ayrıntıların dikkatle ele alınmasına işaret etmesi bakımından önemlidir.

Zu Emer gazvesinin tarihi, İbn İshak'ta açık bir şekilde ifade edilmez. Safer ayı boyunca Peygamber'in Necd'de kalmış olduğu

320 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 50.

321 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 59.

322 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 208.

323 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 9.

324 Annales, 'I, 1368.

325 B. M. Şr. No: 1617, vr. 46a.

326 B. M. Şr. No: 1617, vr. 47a.

bilgisinden gazvenin tarihi açık olarak anlaşılmasına rağmen,³²⁷ onun kronolojisine göre hadise Muharrem'in sonunda yer alması gerekir. Vâkıdî'de: "Resûlullah, Rebiulevvel'Den 12 gece geçe Perşembe günü Zu Emer gazvesi için yola çıktı ve 11 gün Medine'den uzak kaldı,"³²⁸ şeklinde açık bir ifadeye sahibiz. Bu noktada Vâkıdî'nin kronolojisindeki hata, daha önce, Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi konusunda bahsedilmiştir. Vâkıdî'nin Ka'b b. Eşref'in öldürülmesine ve Peygamber'in Zu Emer'e hareket etmesine verdiği tarihler arasındaki çelişki müstensih hatalarından kaynaklanmaz. Zira iki olayın tarihi ile ilgili az önce söz konusu edilen ayrıntılar Kitabu'l-Megâzî'nin bütün yazmalarında ve İbn Sa'd'da da tekrar edilir.³²⁹

Bu rivayetler, "tefsirle ilgili uydurmalar" diye katagorize edilebilecek siyere dair önemli bir türün örnekleri olduğundan, Zu Emer gazvesinin çeşitli rivayetleri daha kapsamlı bir etütüle ele almaya değer. Bu tür uydurmaların hedefi, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetlerini tefsir etmektir. Aslı İbn İshak'tan istihraç edilmiş metni İbn Hişam'da bulmaktayız: "Peygamber, es-Sevik gazvesinden dönünce, Zilhicce'nin haram günlerinde veya o civarda Medine'de kaldı. Daha sonra, Gatafanlıları aramak amacıyla Necd'e gazve yaptı -bu Zu Emer'e yapılan gazve idi-".³³⁰ İbn Hişam'a göre, Peygamber, Medine'de bulunmadığı süre için, Osman b. Affan'ı kendine vekil atadı. İbn İshak der ki: "Peygamber, Safer ayı boyunca veya o civarda Necd'de kaldı, fakat savaş olmadı. Daha sonra Medine'ye döndü, Rebiulevvel'in tamamında veya az bir kısmı hariç orada kaldı." İbn İshak'tan alınan bu metin, hadisenin en erken rivayet şeklidir. Vâkıdî'de konuyla ilgili daha ayrıntılı bir anlatım buluruz.³³¹ Gazve, Zu Emer'de Du'sûr b. el-Haris b. Muharib başkanlığında toplanmış olan Benu Sa'lebe ve Benu Muharib'i cezalandırmak amacıyla yapılır. Peygamber, 450 kişi ile harekete geçti ve gidecekleri yere ulaşmak için özel bir yol seçti. Şöyle ki, önce el-Munakka'ya yönelikten sonra el-Hubeys boğazını izledi ve daha sonra Zü'l-Kıssa'ya ulaştı. Müslümanlar, Zü'l-Kıssa'da Beni Sa'lebe'den Cabbar adında birini yakaladılar. Cabbar, Zu Emer dağlarına dağılan kabile mensuplarını bulmak için müslümanlara kılavuzluk yaptı. Bu noktada anlatım hadiselerle dayanan kendi gerçek özelliğini kaybeder. Müslümanlar ağır bir yağmur fırtınasına tutulur.

327 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 49.

328 B. M. Şr. No: 1617, vr. 47a.

329 Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 21, 24.

330 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 49.

331 B. M. Şr. No: 1617, vr. 47a.

Peygamber, ashabından uzaklaşarak تنها bir yerde ıslak elbiselerini çıkarır, kurumaları için bir ağaca asar ve onların altına uzanır. Bunu gören kabile fertleri, liderleri Du'sûr'u Peygamber'i öldürmek için ikna ederler. Du'sûr, yalın kılıç Peygamber'e yaklaşır, ancak Melek Cibril tarafından yere çarpılır. Bu olay neticesinde "Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini unutmayın; hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah onların ellerini sizden çekmişti..." ayeti nazil olmuştur.³³²

Ayetle ilgili değişik açıklamaları Taberî'de görmemiz sürpriz değildir.³³³ Dahası İbn İshak Zâtu'r-Rika'yi,³³⁴ Buhârî Benu Mustalik'i³³⁵ anlatırken ayetle ilgili benzeri farklı yorumları zikretmektedir. Olayla ilgili metnin çoğu şüpheli olunca kronolojik ayrıntıların doğru olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen tefsirciler, ayetin detaylarındaki müphemliği gidermek için iniş nedeni ile ilgili hikayeler ilave etmeye sevk etmiştir. Megâzî açısından önemi bulunan gazve ile ilgili cüzi bir metnin bize intikal ettiğini söyleyebiliriz, ki burada İbn İshak'ta buluruz. Vâkıdî'nin, içinde çarpışma meydana gelmiyen küçük bir gazveye atıfla "Rebiulevvel'i on iki gece geçe" şeklinde çok kesin bir tarih hatırlaması ihtimal dışıdır. Böyle kesin kronolojik ayrıntılar ve metin bağlamında siyercilerin verdikleri müphem bilgiler, ancak bağımsız kaynaklar tarafından referans gösterildikleri zaman veya metinde o bilgileri teyit eden delil bulunduğu zaman kabul edilebileceği açıktır.

İbn İshak ve Vâkıdî'ye göre, Buhran gazvesi Zu Emer'i izler. İbn Hişam'da bulduğumuz rivayet çok kısadır.³³⁶ İbn İshak'tan alınan bir parçadan istihraç edilmiştir: "Daha sonra Peygamber, Kureys'e karşı bir gazve yapmak amacıyla harekete geçti ve İbn Ümmü Mektum'u Medine'de vekil bıraktı" şeklindeki birinci ifade İbn Hişam'a aittir. Gelecek ifade ise İbn İshak'a atfedilir: "... Allah Resûlü Hicaz'da, Furu' istikametinde bir yer olan Buhran'a ulaşıncaya kadar yol aldı. Rebiulahir ve Cemaziyelevvel aylarında orada kaldı. Daha sonra bir engelle karşılaşmaksızın Medine'ye döndü." Vâkıdî'ye göre gazve Kureys'e karşı değil, Benu Süleym'e karşı yapıldı.³³⁷ Böylece, İbn

332 Mâide 5/11 (*M. Jones'in metninde muhtemelen yanlışlıkla Şûra sûresi diye kaydedilmiştir -çeviren-*).

333 Câmi'ü'l-Beyan, Kahire 1328, VI, 92 v. d.

334 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 216.

335 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 249.

336 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 50.

337 B. M. Şr. No: 1617, vr. 47b.

Hişam'ın rivayeti ile (İbn İshak'tan alınmış olması zorunlu değildir) Vâkîdî'nin bu rivayeti arasında önemli bir farklılık buluruz. Yine Vâkîdî'ye göre, Peygamber Medine'den on gün uzak kalmıştır, İbn İshak'ın belirttiği gibi iki ay değil. Gazvenin ismi bir tarafa, gerçekte iki kaynağın (İbn İshak ve Vâkîdî'nin) tam olarak aynı gazveye atıfta bulduklarına dair kesin bir delil yoktur. Bu karışıklığa ilaveten, Vâkîdî'nin Kitabü'l-Megâzî'sinin çeşitli yazmalarında verilen tarihler arasında da uyum yoktur. British müzesinin 1617 numarada kayıtlı esas nüshasında Cemaziyelevvel ayı tarih olarak verilir. Aynı tarih, Vâkîdî'nin Kitabü'l-Megâzî'si üzerine Von Kremer'in³³⁸ ilk olarak yaptığı çalışmada ve aynı eser üzerine yakın zamanda eş-Şirbî'nin yaptığı tahkik çalışmasında da yer alır.³³⁹ Bununla beraber, British müzesinin ikinci nüshasında (Kitabu'l-Megâzî'nin mükerrer nüshası, no: 20737) gazvenin tarihi olarak Cemaziyelahir ayı verilir.³⁴⁰ Bu hususlar ışığında, bu gazve ile ilgili kronolojik bilgiler ve dahası genel ayrıntılar, İbn İshak ve Vâkîdî'de şüpheye açıktır.

Vâkîdî, el-Kared seriyyesinin Cemaziyelahir'in başına tesadüf ettiğini belirtir.³⁴¹ İbn İshak'ın İbn Bükeyr rivayetine göre, seriyye Bedir'den altı ay sonra³⁴² (tahminen Rebiulahir veya Cemaziyelevvel H. 3'de) meydana geldi. Seriyyenin bu tarihi, İbn Hişam'da bulunan Bekkâî'nin metnindeki kronolojik sıralama ile uyuşmaz. İbn Hişam'da el-Kared seriyyesi, Ka'b'ın öldürülmesi ve Uhud gazvesinin hemen öncesi ile Buhran gazvesi ve Benu Kaynuka'nın sürülmesinden sonraki zamanla ilişkilendirilir. Daha önce Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinde yapılan tartışma, aynen burada da geçerlidir. Şayet Peygamber, Rebiulahir ve Cemaziyelevvel aylarının tamamında Buhran'da kaldıysa, Bekkâî'nin metninin kronolojisine göre, Ka'b b. Eşref'in öldürülmesine ve el-Kared seriyyesine, Cemaziyelevvel'den sonraya tarih verilmelidir. Gerçekte bu durum bizi, Vâkîdî tarafından seriyyeye verilen tarihe götürür.

Bütün temel kaynaklar, Uhud'u ve galip Mekke ordusunun moral kazanmak amacıyla takip edildiği Hamrâ'u'l-Esed gazvesini Şevval H. 3'e yerleştirir.

Vâkîdî'nin, Muharrem'in hilalinde meydana geldiğini söylediği

338 Wakidy's history of Muhammad's campaigns, Calcutta 1855.

339 Vâkîdî, Megâzî Resûlillah, thk. Abbas eş-Şirbini, Kahire 1948.

340 Kitabü'l-Megâzî'nin mükerrer nüshası no: 20737, vr. 50a.

341 B. M. Şr. No: 1617, vr. 48a.

342 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 4.

Katan seriyyesinin başka kaynaklarda tarihi tespit edilmez.³⁴³ İbn İshak'ın Bekkâî rivayetinde, megâzî ile ilgili bir listede Katan seriyyesinden sadece bahsedilir.³⁴⁴ İbn Kesir gibi daha sonra gelen müelliflerde bulunan anlatımlar, doğrudan Vâkıdî'den alınır.³⁴⁵ Bu hadise, sadece Vâkıdî tarafından detaylandırılan ve kronolojik bağlamda bir yere oturtulan bir grup seriyyeyi temsil etmesi nedeniyle, daha kapsamlı bir etüdü hak eder. Haliyle, henüz işaret edilen Zu Emer'le ilgili anlatımdan farklı olarak, seriyye ile ilgili metin daha inandırıcıdır. Hadisenin anlatımında, ne mutad siyasi veya israiliyattan alınmış yabancı motifler, nede "kıssacıların" hikaye tekniğinin alamet-i farikası olan süslü ifadeler bulunur.

Vâkıdî'de, Katan seriyyesi ile ilgili iki farklı rivayet bulunmaktadır: Birincisine göre, Medine'ye saldırma niyetinde olan Huveylid'in Tulayha ve Seleme adındaki iki oğlunun komutasında toplanan Esed kabilesine mensup bir grubun Katan'da toplandığı haberlerinin alınması üzerine seriyye yapılmıştır. Ebu Seleme'nin komutasında 150 kişilik bir grup, saldırıyı önlemek üzere yola çıkarılmıştır. Katan'a ulaştıklarında Esed kabilesinin üyeleri dağılmıştır. Müslümanlar, ancak birkaç hayvan sürüsü ve üç köle ele geçirebildi ve bunlarla Medine'ye döndü. Vâkıdî'nin İbn Ebi Sa'sa'a'dan istihraç ettiği ikinci rivayete göre,³⁴⁶ seriyye için verilen mezkur tarih (Muharrem) değişmez; diğer ayrıntılar oldukça değişir. Şöyle ki, (İkinci rivayete göre) seriyyeye katılan grup 125 kişidir. Aralarında Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu Huzeyfe ve mevlası Salim bulunur. İlk rivayette, bu isimlere verilmez.³⁴⁷ Yine ikinci rivayete göre müslümanlar Katan'a ulaştıklarında, kabile fertlerini orada toplamış buldular. Müslümanların çarpışma için düzen alıp saldırılarına neticesinde, düşman kaçmak mecburiyetinde kaldı. Müslümanlar düşman kampında bulabildikleri taşınabilir malları müsadere ettikten sonra Medine'ye döndüler. Müslümanlar, Katan'dan bir gecelik bir mesafe uzaklaştıktan sonra yollarını kaybettiler, Esed kabilesine ait

343 B. M. Şr. No: 1617, vr. 79b.

344 es-Sîretu'n-Nebeviyye, IV, 260.

345 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 61.

346 B. M. Şr. No: 1617, vr. 80b.

347 İlk rivayette şu isimler verilir: Ebu Sebre b. Ebi Ruhm, Abdullah b. Süleyl b. Amr, Abdullah b. Mahrama el-'Âmirî, Muttalib b. Fadl b. Hamra el-Huzâî, Erkam b. Ebi'l-Erkam, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Sühyî b. Beyza, Useyd b. Hudayr, Abbad b. Bişr, Ebu Nâîle, Ebu Abs, Katade b. Nu'mân, Nasr b. Haris el-Zuferî, Ebu Katade, Ebu Ayyaş ez-Zurakî, Abdullah b. Zeyd, Hubeyb b. Yesaf.

hayvan sürüleri ile çobanlara tesadüf ettiler ve bunları yakalayıp kendileriyle birlikte götürdüler.

İki rivayet arasında, seriyyeye katılanların sayısı, sahabelerin isimleri ve bir çarpışmanın olup olmadığı konularında dikkate değere farklılıklar bulunur. Her iki rivayet, şartlar farklı olmasına rağmen sürülerin müslümanlarca ele geçirildiğinden bahseder. Yine her iki rivayet, seriyyenin tarihi olarak aynı ayı (Muharrem'i) verir. Vâkıdî'nin her iki rivayet şeklini vermesi onu güvenilir kılar ve sahip olduğu malzemeyi objektif bir şekilde sunmayı hedeflediğinin mükemmel bir örneğini oluşturur. Bununla beraber, yaptığımız çalışmanın amaçları açısından önemli bir problem oluşturan husus aynı kalır. O da, bir tek olayın iki ayrı formda mevcut olması ve çelişen rivayet şekillerine rağmen tek bir tarihe sahip olmasının tutarsızlığıdır. Söz konusu tartışmalı tarihin (yani Katan seriyyesinin Uhud'dan hemen sonra meydana gelmesi), hadiselerle ilgili çizilen genel tabloyla son derece uyum arz etmektedir. Peygamber ile Kureyş mücadeledeki güç değişimi konusunda her zaman duyarlı olan kabileler, Kureyş'in Uhudda galip gelmesi ile ortaya çıkan ihtimalleri çabuk fark ettiler. Dahası Cemaziyelahir H. 4 diye Ebu Seleme'nin vefatına Vâkıdî'nin verdiği tarih,³⁴⁸ Katan seriyyesinin tarihini hicri dördüncü yılın ilk birkaç ayma zaruri olarak hasreder. Mamafih, bu münakaşada daha önce ifade edilmiş bakış açısı muteberdir; iç veya dış tenkidi yapıлып telifi sağlanmamış noktalarda, Vâkıdî'de bulunan kronolojik ayrıntılar şüpheyile karşılanmalıdır.

Bi'r Ma'una, İbn İshak ve Vâkıdî'nin tarihinde ittifak ettikleri birkaç gazveden biridir. Metin nokta-i nazarından, seriyyenin Safer ayında meydana geldiği yeterli derecede sıhhati kanıtlanmış görünür. Bi'r Ma'una'nın Hendek'ten sonra meydana geldiği ihtimali, haklı olarak İbn Kesir tarafından ileri sürülür. Zürkânî'de bulunan Muharrem ayı teklifi, ilk döneme ait herhangi bir siyer-megâzî otoritesi tarafından desteklenmez.

İbn İshak'ın Bekkâf rivayetinin yeniden tertip edilmiş kronolojisi, er-Recî'e yapılan talihsiz seferin tarihi olarak, Zilkade veya Zilhicce H. 3'e işaret eder. İbn Hişam'da bulunan şekliyle metin, "Uhud'dan sonra, Adel ve el-Kara kabilelerine mensup bir grubun, Allah Resûlü'ne geldiğini" söyler.³⁴⁹ ve ilk bakışta bu durumun, memnun edici bir şekilde hadisenin kesin olarak tarihini belirttiği sanılabilir.

348 B. M. Şr. No: 1617, vr. 80b.

349 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 178.

Bununla beraber, İbn Hişam'da Bi'r Mâune ile ilgili anlatılanlardan anlıyoruz ki Peygamber, Uhud'dan sonra "Peygamber, Şevval'in kalan kısmı ile Zilkade, Zilhicce ve Muharrem'de Medine'de ikamet etti. Sonra Bi'r Ma'una ahabını Safer ayında, Uhud'un üzerinden dört ay geçe gönderdi."³⁵⁰ İbn Hişam'a göre, Bi'r Mâune er-Reci'den sonr, Vâkıdî'ye göre ise önce olmuştur. Metndeki ifade tarzı da, -er-Reci' gazvesinin değil- Bi'r Ma'una'nın Uhud'dan sonraki ilk gazve olduğuna işaret eder. er-Reci'e işaretle söylenen "Uhud'dan sonra" şeklindeki genel ifadenin "hemen sonra" diye yorumlanmış olmasından dolayı, er-Reci' ile ilgili bölümün Bekkâf'nin metnine sonradan eklendiği ihtimalini doğurur.

Peygamber'in bir ay boyunca sabah namazında Ri'l, Zekvan, Usayya ve Benu Lihyan kabilelerine beddua etmesinin Buhârî'deki bahsi, ilgiye şayandır.³⁵¹ Zira Peygamber'in beddualarında Bi'r Ma'una ve er-Reci'in faillerini hedef alması, her iki hadise ile ilgili haberlerin takriben aynı zamanda ona ulaştığını gösterir. Aslında Vâkıdî, Bi'r Ma'una ve er-Reci haberlerinin aynı gece Peygamber'e geldiğini kaydeder.³⁵² Buna binaen Vâkıdî'nin, Bi'r Ma'una ve er-Reci' hadiselerinin ikisine de Safer H. 4 tarihini vermesi makul görünür.

Wellhausen'in ileri sürdüğü gibi,³⁵³ Vâkıdî'nin kronolojisinde ciddi bir tutarsızlık vardır. Vâkıdî'nin Kitâbu'l-Megâzî'sinde tebliğcilere yapılan saldırı Süfyan b. Halid b. Nübeyh'in öldürülmesine binaen Benu Huzeyl'in bir karşılığı olarak gösterilir. Vâkıdî bununla İbn Nübeyh'in neden öldürüldüğünü açıkça izah etmiş olur. Fakat Vâkıdî eserinin başka bir yerinde İbn Nübeyh'in öldürülmesine Muharrem H. 6 tarihini verir. İbn Sa'd'da, bu insicamsızlığa yer verilmemekle birlikte, hadiseye Muharrem H. 4 tarihinin olarak verildiğini görürüz.³⁵⁴ Açıkçası İbn Sa'd'ın verdiği bilgiyi esas alarak kronolojik malzemeyi düzenlemek daha inandırıcıdır. Son üç gazvenin -Katan, Bi'r Ma'une ve er-Reci'- Uhud sonrası zaman dilimine ait olduklarını düşünmenin birçok sebebi vardır. Zira bu hadiseler mücadelede müslümanları yenilgiye uğratmak için kabilelerden beklenen reaksiyonu yansıtır. Bununla beraber yalnızca Bi'r Ma'une örneğinde kaynaklarda yer alan kronolojik bilgilerin doğru olduğunu

350 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 193.

351 Cami'ü's-Sahih, V, 232.

352 B. M. Şr. No: 1617, vr. 81b.

353 Muhammed in Medina, Berlin 1882, Takdim, s. 16.

354 Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 35.

metin analizi sonucunda söyleyebiliriz.

Benü Nadir'in sürülmesinin tarihi ile ilgili çelişkili delil, çözümü güç bir problem takdim eder. İbn İshak'ın Bekkâf metninde bulunan hadisiyle ilgili rivayet, tarih vermez -Rebiulevvel H. 4 şeklindeki açık tarih ise İbn Hişam'ın metne bir ilavesidir.³⁵⁵ Öyle olsa da, Bekkâf rivayetine göre, Zatü'r-Rikka' gazvesiyle ilgili anlatımın giriş ifadelerinden, Benü Nadir'in Medine'den çıkarılmasına Rebiulevvel H. 4 şeklinde bir tarih verilebilir. Benü Nadir gazvesinin tarihi konusunda Safer H. 4 (ki bu tarih İbn İshak'a atfedilebilir) ihtimalini ileri süren Kastallâni'nin şerhindeki farklı rivayetle, konu biraz karışık bir hal alır. Zuhri'den, hadisenin Bedir'den altı ay sonra olduğunu ifade eden çeşitli rivayetler nakledilir. Mesela Buhârî'deki isnad şöyledir: "Buhârî.....Zühri'den, o da Urve b. Zübeyr'den".³⁵⁶ Rivayetin Buhârî'deki pozisyonu doğrulanamaz. Çünkü söz konusu rivayet, Benü Nadir'in sürülmesinin Uhud'dan önce, Bi'r Ma'una'dan ise çok daha önce meydana geldiğini belirtilir. Hatta Buhârî konuyu, "Nadir oğulları hadisi ve Allah Resûlü'nün ('Âmir oğullarından yanlışlıkla öldürülen) iki kişinin diyetini vermek için Nadir oğullarından yardım istemek üzere onların yanına gidişi, onların da Allah Resûlü'ne suikast yapmak istemeleri" şeklinde bab başlığı bile yapmıştır.³⁵⁷ Başlığın ikinci kısmı, şüphesiz Bi'r Ma'una'nın bir sonucu olarak 'Âmir oğullarının iki ferdinin öldürülmesine bir işarettir. Peygamber'in, diyetin toplanmasına yardımcı olmak için Benü Nadir'den para elde etme teşebbüsü, İbn İshak ve Vâkıdî'de bahsedilir.³⁵⁸ Ve bu durum açıkçası Benü Nadir'in sürülmesini, Bi'r Ma'una'dan hemen sonra meydana geldiğini destekleyen mükemmel bir delil sağlar. Böylece Benü Nadir gazvesinin, ya İbn İshak'ın bir rivayetinde yer aldığı gibi hicri dördüncü yılın Safer ayının sonunu ya da onu izleyen Rebiulevvel ayının başında meydana geldiği ihtimali ileri sürülebilir. Benü Nadir gazvesinin tarihi olarak ileri sürülen ihtimallerden Vâkıdî'de yer alan (Rebiulevvel'in başı) ikincisi ağır basar ve İbn İshak'ın Bekkâf rivayetinin kronolojisinin yeni bir tertibi ile de doğrulanır.

Wellhausen'in, Vâkıdî'nin Bedru'l-Mev'id'in Zilkade H. 4 diye tarihini tespit etme konusunda verdiği tali mülahazaları ne sebeplerle

355 es-Siretu'n-Nebeviyye, III, 200.

356 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 204.

357 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 204.

358 es-Siretu'n-Nebeviyye, III, 199; B. M. Şr. No: 1617, vr. 85a.

tenkid ettiğini anlamak güçtür.³⁵⁹ Aksine Vâkıdî'deki anlatım tamamen insicamlı görünür. Vâkıdî'deki anlatıma göre, Ebu Süfyan Uhud'dan ayrılacağı sırada savaş alanını terk eden müslümanlara şöyle bağırdı: "Gelecek yıl, Bedir'de sizinle buluşup çarpışmaya söz veriyoruz."³⁶⁰ Vâkıdî, "iki ay içinde" şeklinde diğer bir rivayet daha nakledilir, fakat bu rivayet onun tarafından kabul edilmez. Bunun üzerine müslümanlar, bir yıl sonra gerekli hazırlıkları yapıp muhtemelen Şevval ayında yola çıktılar ve Zilkade ayının hilalinde Bedir'e vardılar. Müslümanların Bedire'e varışları orada kurulan ve üç gün süren panayıra denk geldi. el-Bağavî'ye göre, bu panayır cahiliyye devrinde her yıl kurulurdu ve Zilkade'nin hilalinden itibaren sekiz gün devam ederdi.³⁶¹ Vâkıdî'de bulunan anlatım, müslümanların ticaret için yanlarına nasıl mal ve para aldıklarını ve panayırın sekiz günü boyunca orada kaldıklarını tasvir eder.³⁶² Aslında Musa b. Ukbe de müslümanların beraberlerinde ticari eşya götürdüklerini, şu ifadelerle bağımsız olarak teyit eder: "...Ve müslümanlar, Allah Resûlü'nün refakatinde Bedir'e hareket ettiler. Şayet Ebu Süfyan'la karşılaşsaksak savaşırız, olmazsa Bedir panayırında alışveriş yaparız düşüncesiyle beraberlerinde ticari eşya götürdüler".³⁶³ Musa b. Ukbe'nin rivayetindeki açık çelişki, Bedru'l-Mev'id'e Şaban H. 3 tarihinin verilmesidir. İbn Kesir, bu tarihi yanlış bir hesaplama dayandığı için reddeder.³⁶⁴ İbn İshak'ın metnin, Vâkıdî'nin metninden daha kısa ve önemsizdir. İbn İshak'ta Bedir'de sekiz gün kalındığı belirtilmesine karşın ne panayırdan, ne de yapılan ticari faaliyetten söz edilir. Vâkıdî'nin metni daha inandırıcıdır. Musa b. Ukbe de Bedru'l-Mev'id gazvesinin panayıra denk geldiğini bağımsız olarak teyit eder. Bu nedenle, Vâkıdî'nin Bedru'l-Mev'id gazvesine verdiği tarih en sahihi kabul edilmelidir.

Ebu Râfi'nin öldürülmesi hikayesinin ayrıntılarıyla ilgili çeşitli rivayetlerdeki belli başlı insicamsızlıklar Caetani tarafından sıralanır. Bu insicamsızlıklar, hadiseye verilen tarihe de yansır.³⁶⁵ Taberî'ye göre, Ebu Râfi' Peygamber'e karşı Ka'b b. Eşref'e yardım ettiği için öldürüldü.³⁶⁶ Muhtemelen bundan dolayı Taberî, Ebu Râfi'in

359 Muhammed in Medine, Takdim, s. 16.

360 B. M. Şr. No: 1617, vr. 89b.

361 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 112.

362 B. M. Şr. No: 1617, vr. 90a.

363 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 89.

364 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 89.

365 Annali, I, 591, 1.

366 Annales, I, 1375.

öldürülmesini Cemaziyelevvel H. 3 tarihini verir ki, Ka'b b. Eşref'in öldürülme tarihi olarak hicri üçüncü yılı vermiştir. Taberî'deki anlatım, Buhârî'de bulunan anlatımın yaklaşık olarak bir tekrarıdır.³⁶⁷ Aslında her iki metnin senedinin son iki halkası aynıdır. Buhârî, Sahîh'inin megâzî bölümünde (kitabü'l-megâzî) Ebu Râfi'nin öldürülmesini, Kab b. Eşref'in öldürülmesiyle ilgili rivayetin hemen sonrasına haklı olarak yerleştirir. Zira Buhârî, Zuhri'den naklettiği "Ebu Râfi'nin öldürülmesi Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinden sonra oldu" mealindeki ibareyi "hemen sonra" diye anlamıştır.

İbn İshak'ın Ebu Râfi' hadisesine Zilhicce H. 5 veya Muharrem H. 6 tarihini vermesi -ben bunu Bekkâî'nin rivayetinin bir yorumuna dayandırıyorum-, Ebu Râfi'nin Hendek kuşatmasında oynadığı rolün anlatıldığı rivayetlerle tamamen uyumludur. Bu noktada, İbn İshak'ın kronolojisi elbette en kabul edilebilir olandır.

Vâkıdî'nin Ebu Râfi' hadisesine verdiği tarih net değildir. Zira Vâkıdî, ilk önce Zilhicce H. 4 tarihini, sonra ise Ramazan H. 6 tarihini verir.³⁶⁸ İkinci tarih, İbn Sa'd tarafından benimsenir. İbn Sa'd önemli kabul ettiği hususlarda ve Vâkıdî'nin kronolojisinde zayıf görünen yerlerde ondan ayrılır. Vâkıdî'nin verdiği tarihler arasındaki çelişkinin makul bir açıklaması vardır. Ben şunu teklif ederim: Aslında Vâkıdî, Ebu Râfi'nin Abdullah b. Atik, Süfyan b. Halid b. Nübeyh'in İbn Üneys tarafından öldürülmesi olaylarını birbirine karıştırmıştır. Ebu Râfi'nin öldürülmesi Muharrem H. 6'ya yerleştirilmelidir ki, bu tarih Vâkıdî tarafından Süfyan b. Halid b. Nübeyh'in öldürülmesinin tarihi olarak verilmiştir. Bu durum, İbn Sa'd'ın Vâkıdî'nin İbn Nübeyh öldürülmesine verdiği tarihi reddetip onun yerine Muharrem H. 4'ü reddini ve er-Recî'le bağlantısını kabul etmemesini de açıklar. Üstelik bu teklifimiz, Vâkıdî'nin eserinin başka kısımlarında yer alan, Ebu Râfi' Peygamber'e karşı Gatafan ve diğer kabileleri savaşa kışkırttığı için öldürülmüştür, şeklindeki rivayetlerle da uyum arzeder. Vâkıdî'nin söz konusu ettiği rivayetler, Hendek kuşatmasında Gatafan'ın asıl gayreti Peygamber'e karşı savaşmasıdır diye anlaşılırsa çok daha uygun bir referans meydana gelmiş olur. Eğere bu teori doğru ise, o zaman Vâkıdî'nin Ebu Râfi'nin öldürülmesine verdiği tarih, İbn İshak'ınki ile uyuşan Muharrem H. 6 şeklinde değiştirilmelidir.

Zatî'r-Rika gazvesine verilen tarihler arasında uzlaştırılması güç farklar bulunur. İbn İshak ve Vâkıdî gazvenin tatminkar bir rivayetini

367 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 210.

368 B. M. Şr. No: 1617, vr. 92a.

vermezler. İbn İshak'a göre, Peygamber Benu Nadir gazvesinden sonra Rebiulahir ile Cemaziyelevvel'in bir kısmında Medine'de kaldı. Daha sonra Peygamber, Gatafan'ın Benu Muharib ve Benu Sa'lebe kollarını karşı Necid gazvesini yaptı. Müslümanlar, Nahle'de konakladıkları sırada Gatafan'ın kalabalık bir grubuyla karşılaştılar. Birbirlerine yaklaşan iki grup, birbirlerinden çekindikleri için çatışmadılar. Karakteristik olarak, Vâkıdî'nin kronolojisi daha kesindir ve Peygamber'in, "hicretin 47. ayı olan Muharrem'den on gece geçte Cumartesi gecesi" Medine'den ayrıldığı söylenir.³⁶⁹ Yine karakteristik olarak Vâkıdî'nin verdiği ilave ayrıntıların bir kısmının değeri yoktur. Vâkıdî'ye göre, bazı sağmal develer satmak için Medine'ye gelen Zirar adında bir kişi, Anmar ve Sale'be kabilelerinin müslümanlara karşı toplandıkları haberini Medine'ye ulaştırdı. Bunun üzerine Peygamber 400, 700 veya 800 kişilik bir kuvvetle Medine'den ayrıldı (Vâkıdî üç rivayeti de zikreder). Peygamber, Vadi'l-Şukra'ya ulaştıca orada bir gün kaldı ve çevreye küçük keşif grupları gönderdi. Keşif birlikleri, kimseyle karşılaşmadan geri döndüler. Dana sonra grubun hepsi Gatafan'a ait boş bir konaklama alanına varıncaya kadar yola devam ettiler, oraya vardıklarında kabile mensupları dağlara dağılmış haldeydiler ve iki grup arasında çatışma da olmadı.

İbn İshak ve Vâkıdî, gazve ile ilgili ana metne, ilgisiz kıssalar ilave edilir. Her iki kaynaktaki ortak olarak bulunan bu kıssalardan bazıları şunlardır: Salâtu'l-havf hikayesi, Cabir b. Abdillâh'ın ve onun devesi hikayesi ve Peygamber'e muhafızlık eden ensârın hikayesi. Burada metin tenkidi ışığında bu hikayelerde görünen zaafılar ile ilgilenmeyi teklif etmiyoruz. Şu hususa işaret etmek yeterlidir: Bu hikaye rivayetlerine, değişik şekillerde ve bağlamlarda rastlamak mümkündür.³⁷⁰ Yukarıda bahsettiğimiz rivayetlerin her biri, bağımsız ve çarpıcı hikayelerdir fakat hiçbir şekilde olayın bizzat kendisini bir bütün olarak anlamamıza katkısı yoktur. Eğer İbn İshak ve Vâkıdî'nin gazve ile ilgili verdikleri anlatımlardan bu hikayeleri çıkarırsak aşağıdaki bilgiler elimizde kalır:

a- Gazve, Muharrem H. 4'te meydana geldi (İ. İ.).

b- Gazve, Anmar (V.), Muharib (İ. İ.), ve Sa'lebe'ye (İ. İ. ve V.) karşı yapıldı.

369 M. Jones, muhtemelen yanlışlıkla "Hicret'ten 7 ay sonra demiş, aslı "Hicret'ten 47 ay sonra" şeklindedir, bkz. Vâkıdî, *Kitabu'l-Megâzi*, I, 395, -çeviren-.

370 Annales, I, 1455; el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 83 v. d.; Kitabu'r-Ravdi'l-Unuf, II, 182 v. d.; Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 104 v. d.; Tarihu'l-Hamîs, I, 521.

c- Gazveye katılan müslümanların sayısı konusunda 400, 700 veya 800 şeklinde farklı rakam verilir (V.).

d- Gazve neticesinde çarpışma olmamıştır (İ. İ. ve V.).

İbn İshak'ın Zatu'r-Rika gazvesine Benü Nadir'in sürülmesi ile bağlantı kurarak tarih vermesi, en azından gazveye hadiselerin genel şablonuna katılma özelliği sağlar. Vâkıdî bir taraftan gazveye katılanların sayısını tereddüt eder, diğer taraftan ise gazvenin tarihini ve Peygamber'in Medine'de bulunmadığı süreyi dahi kesin bir şekilde verir. Doğrusu bu iki tutumu uzlaştırıp anlamak güçtür. Böyle kesin bir tarihin -doğrusu gazveye verilen herhangi bir tarihinin- kabulü, diğer kaynaklarda yer alan farklı metinlerle birlikte ele aldığımızda, daha çok imkansız hale gelir. Zira Zatu'r-Rika gazvesine, hicri ikinci yıldan hicri yedinci yıla kadar tarihler verildiği görülür. Vurgulamak istediğimiz nokta, Musa b. Ukbe'den yapılan bir alıntıda özetlenmektedir: "Biz, gazvenin ne zaman meydana geldiğini; Bedir'den önce veya sonra mı, Uhad'dan önce ya da sonra mı meydana geldiğini bilmiyoruz."³⁷¹

İbn İshak, Dumetü'l-Cendel gazvesini son derece genel ifadeler dışında tarih vermez: "...Allah Resûlü, Medine'ye döndü ve orada, Zilhicce'ye kadar, birkaç ay kaldı. Zilhicce ayı da henüz geçmişti. Peygamber'in Medine'ye gelişinin 4. yılı idi ve o yıl da müşrikler hac işlerini yönetmişlerdi. Daha sonra Peygamber, Dûmetü'l-Cendel'e gazve yaptı."³⁷² İbn İshak, gazveye katılan birlik hakkında, "Dûmetü'l-Cendel'e ulaşmadan önce geri döndü ve çatışma olmadı" diyerek daha fazla bilgi vermez. Bu oldukça belirsiz rivayete binaen, gazve hicri beşinci yılın ilk sekiz ayının herhangi bir zaman dilimi içinde meydana gelmiş olabilir. Gazvenin Rebiulevvel H. 5 şeklindeki kesin tarihi, İbn İshak'a değil İbn Hişam'a aittir. Rebiulevvel H. 5, İbn Hişam'ın kronolojik bilgilerin eksik olduğu yerlerde İbn İshak'ın Sîre'sinin asıl metnine kesin bir tarih ilave ettiği ilk vesile değildir. Bu husus, Vâkıdî'de müşahhas hale gelen ve Medine safhasında siyer-megâzî literatürünün sonraki gelişiminin karakteristiği olan kronolojiye önem vermenin bir yansıması olduğuna inanıyorum. Vâkıdî'nin anlatımı karakter olarak İbn İshak'ın anlatımından daha çarpıcı ve makul şekilde ayrıntılıdır, metin doğru ve içinde suni motifler barındırmaz.

Dûmetü'l-Cendel seferi için iki sebep ileri sürülür; ikincisi çok daha makuldür:

371 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 104.

372 es-Sîretü'n-Nebeviyye, III, 224.

a- Sefer, Bizans İmparatorluğuna gözdağı vermek amacıyla yapılmıştır.

b- Sefer, ticari güzergaha müdahale eden ve Medine'ye karşı tehdit oluşturan Dümetu'l-Cendel'de toplanan bir gruba karşı yapılmıştır. Vâkıdî'nin anlatımına göre, Peygamber 1000 kişiyle Benu Uzra'dan bir kılavuz rehberliğinde yola çıktı. Müslümanların gelmekte olduğu haberi Dumetü'l-Cendel ahalisine haberi ulaşınca meskenlerini terk ettiler. (İbn İshak'ın rivayetinin aksine) müslümanlar bölgeye girdi. Peygamber, Dümetu'l-Cendel'de birkaç gün kaldı ve Medine'ye dönmeden önce de etrafa keşif grupları gönderdi.

Ama hikayenin ayrıntılarının tutarlılığına rağmen Vâkıdî'de bulunan kesin kronolojik bilgi, yine şüpheye açıktır. Vâkıdî'ye göre, Peygamber Rebiulevvel'in bitimine beş gün kala yola çıktı ve Rebiulahir'in bitimine on gün kala Medine'ye döndü. Dümetu'l-Cendel ve Medine arasındaki mesafe deve yürüyüşü ile on beş veya on altı gece çektiğine göre,³⁷³ Vâkıdî'nin beyanına göre müslümanlar yalnız gece seyahat edip gündüz saklandıklarına göre ve müslümanlar Dümetu'l-Cendel'de birkaç gece kaldıklarına göre, Peygamber ve mayeti otuz üç gece civarında Medine'den uzak kaldılar. Bu rakam, Vâkıdî'nin verdiği süreye karşılık ileri sürülebilecek muhtemel en asgari rakam olarak düşünülebilir.

Bu, Vâkıdî'de bulunabilecek kronolojik bilgilerin ayrıntılarınında yanılma payına bir başka örnek teşkil eder. Yalnızca Vâkıdî'nin Kitabı'l-Megâzî'sinde bulunan malzemenin çoğu büyük bir değere sahiptir, fakat mümkün olan yerlerde kesin kronolojik bilgilerin her bir parçasının dikkatle kritiğini yapmak gerekir. Sırf en eksiksizdir diye Vâkıdî'nin kronolojik sisteminin herkes tarafından takip edildiğini söylemek açık bir hatadır.

el-Müreyysi seferinin, Şaban ayında meydana geldiğinde ittifak edilir ancak hangi yılda gerçekleştiği hususunda ittifak yoktur. Fakat el-Müreyysi'nin tarihi olarak Buhârî'nin Musa b. Ukbe'ye isnat ettiği Şaban H. 4 tarihine alternatif olan hicri beş veya hicri altı tarihleri, Şaban H. 5 tarihi lehine elenebilir.

Vâkıdî'ye göre, Peygamber el-Müreyysi gazvesine hicri beşinci yılın Şaban ayından iki gece geç Pazartesi günü yola çıktı. Ramazan'ın hilalinde Medine'ye döndü ve bir aydan iki gece eksik bir süre Medine dışında kaldı. İbn İshak, aynı ayı (Şaban) verir, fakat

373 Kitabı't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 44.

gazveyi hicri altıncı yılda olan Hendek'ten sonraya yerleştirir. Zürkânî'nin İbn İshak'ın tarihini reddetmesi,³⁷⁴ Aişe'ye iftira rivayetinde Sa'd b. Muâz'ın oynadığı (olumlu) rolle ilgili olduğu fikrini verir ki, siyer ve hadis kaynaklarında iftira hadisesi Benü Mustalik gazvesi ile birlikte ele alınır ve İbn İshak dışındaki bütün rivayetlerde Sa'd b. Muâz'dan söz edilir. Buhârî, konuyla ilgili verdiği alt başlıkta İbn İshak'ın gazveye verdiği Şaban H. 6 tarihine işaret eder ve Buhârî'nin kendisi de gazveyi megâzî listesinde Hendek'ten sonraya yerleştirir. Buna rağmen Buhârî'de kaydedildiği gibi, "ifk hadisinde" Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde arasında bir çekişmeye işaret edildiğini görmekteyiz.³⁷⁵ İbn Hacer'in işaret ettiği gibi, böyle bir hadise ancak hicri altıncı yılda meydana gelebilir. Zira Sa'd b. Muâz hicri beşinci senenin sonunda meydana gelen Hendek savaşında ölümcül bir surette yaralanmıştı.³⁷⁶ Buhârî'nin söz konusu olduğunda bu tenkit kesinlikle geçerlidir ve kişiyi - el-Müreyysi sipesifik örneğine dayanarak değil - şöyle bir sonuca varmaya zorlar: Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber gibi böyle başlıca gazvelerin sıralaması alışılmış bilinen şablonu takip etmesine rağmen Buhârî'nin Sahih'inin kitabı'l-Megâzî'si kuvvetli ve müteselsil bir sıralamayı vermeyi amaçlamaz. Bu özel tenkid İbn İshak'a teşmil edilemez. Zira İbn İshak'da iftira hadisesinde Evs ile Hazreç arasındaki münakaşa ile ilgili metinde Evs adına konuşan Üseyd b. Hudayr'dır ve Sa'd b. Muaz'dan ise bahsedilmez.³⁷⁷ Üstelik İbn İshak'ın Sire'sinin Hendek'ten hemen sonraki dönemin kronolojisi başkalarında görülmeyecek derecede tamdır. İbn İshak, Benü Lihyân gazvesi ile ilgili rivayetin giriş paragrafında: "Resûlullah, Hendek'ten sonra Zilhicce, Muharrem, Safer, Rebiulevvel ile Rebiulahir aylarında Medine'de kaldı, Benü Kurayza zaferinden 6 ay sonra Cemaziyelevvel ayında Benü Lihyân'a karşı harekete geçti" der.³⁷⁸ Peygamber, gazveden dönünce yalnız birkaç gece Medine'de kaldı; daha sonra Zü Kared'e gitmek üzere yola çıktı. Zü Kared'den sonra "Peygamber, Cemaziyelahir'in bir kısmı ile Recep ayında Medine'de kaldı, sonra Şaban H. 6'da Benü Musatalik gazvesini yaptı".³⁷⁹ Öyle olsa bile diğer bütün rivayet şekillerinde iftira olayı ile ilgili ilintili olarak Sa'd b. Muaz'dan bahsedilmesi ve diğer yönlerden geleneksel şablonu izleyen

374 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 115.

375 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 254.

376 Fethü'l-Bârî, VII, 345.

377 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 313.

378 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 292.

379 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 302.

İbn İshak'ta bahsedilmemesi, tesadüfi olmayabilir. Vâkıdî'nin Benu Mustalik gazvesine Şevval H. 5 tarihini vermesi Musa b. Ukbe tarafından teyit edilir ve genellikle de bu tarih daha makbuldür.

Hendek gazvesinin tarihi konusunda iki ihtimal bulunmaktadır:

a- *Malik b. Enes ve Musa b. Ukbe'de olduğu gibi hicri dördüncü yılın sonu,*

b- *İbn İshak ve Vâkıdî'de olduğu gibi hicri beşinci yılın sonu.*

Hendek gazvesine verilen Şevval H. 4 tarihi, Buhârî ve Müslim'de bulunan ve İbn Ömer'e isnat olan hadise dayanılarak şarihler tarafından doğrulanır. Hadiste: " Peygamber'in Uhud günü savaş öncesi yaptığı denetimde savaşa katılmak isteyenler arasında İbn Ömer de bulunuyordu. O zaman İbn Ömer, 14 yaşında idi. Peygamber onun savaşa katılmasına izin vermedi. İbn Ömer, Hendek günü savaş öncesi yapılan denetimde yine bulundu. O zaman o, 15 yaşında idi ve Peygamber'in ona savaşa katılma izni verdiği" ifade edilir.³⁸⁰ İbn Ömer'in söz konusu edilen yaş farkından ve Uhud gazvesi hicri üçüncü yılda meydana gelmesinden dolayı Hendek gazvesi hicri dördüncü yıla yerleştirilmelidir. Açıkçası bu sonuç, benimsenen kronolojiye aykırıdır ve bu istidlalin çelişkileri açıklama girişimi olduğunu görürüz. İbn Kesir, çelişkiyi çözmek için hicreti izleyen Muharrem ayı ile başlayan alternatif bir hesaplama sisteminden bahseder, buna Bedir hicri birinci yılda, Uhud hicri ikinci yılda ve Hendek hicri dördüncü yılda meydana gelir.³⁸¹

İbn Hacer,³⁸² İbn Ömer'e atfedilen hadisi açıklamayı amaçlayan zekice bir tekliften bahsetmiştir. İbn Hacer'in teklifine göre, İbn Ömer Uhud savaşında on dört yaşına yeni basmış, Hendek savaşında ise on beşinin sonuna gelmiştir. Aslında böyle karışık ifadeler, Hendek gazvesinin tarihi olarak verilen hicri dördüncü yılın siyerin kabul edilen kronolojik şablonuna uymadığına açıklık getirmek için gerekli olmuştur. Musa b. Ukbe'nin verdiği tarih diğer yönlerden ele alındığında yanlıştır. Çünkü böyle bir tarihlendirme Hendek gazvesini Bedrü'l-Mev'id'in yerine koymak demektir. Bedrü'l-Mev'id'de sefere çıkmaya müsait olmayacak derecede kıtlık yılı olması dolayısıyla Kureşy'in Mekke'ye geri döndüğü söylenir.³⁸³

380 el-Câmi'u's-Sahîh, V, 235.

381 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 94.

382 Fethü'l-Bârî, VII, 315.

383 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 220.

Hendek gazvesinin tarihi olarak hicri beşinci yılın sonu şeklinde ileri sürülen alternatif çok daha uygundur. Vâkıdıye göre, Hendek kuşatması Zilkade ayından sekiz gece geçe Salı günü başladı ve 15 gün sürdü.³⁸⁴ İbn İshak'ta gazvenin Şevval ayında meydana geldiği görürüz. İkisinin verdiği tarihler arasında bulunan fark önemsizdir ve kuşatmanın süresini belirten farklı bir rakamla açıklanabilir. İbn İshak'a göre kuşatma yaklaşık olarak bir ay,³⁸⁵ Vâkıdî'ye göre ise on beş gün sürmüştür ki, bu rakamlar İbn İshak ve Vâkıdî'nin verdikleri tarihler tarihler arasındaki önemsiz farkı giderir. İbn İshak ve Vâkıdî, Benu Kurayza gazvesine Zilkade tarihini verirler ve Hendek ile ilişkilendirirler ve Peygamber'in Benu Kurayza'ya Hendek kuşatmasının sona erdiği gün saldırdığını belirtilir.³⁸⁶ İbn İshak ve Vâkıdî'nin rivayetleri, Musa b. Ukbe'nin rivayetineden daha ispatı mümkün ve daha az tenkit edilebilir. Buna binaen, Hendek gazvesinin tarihi olarak, hicri beşinci yılın Şevval ayının tam sonunu veya Zilkade'nin başlangıcını ve Benu Kurayza'ya yapılan saldırının tarihi olarak, hicri beşinci yılın Zilkade ayını teklif etmek mümkündür.

İbn İshak, Süfyan b. Halid b. Nübeyh'in öldürülmesini ne tarih verir ne de kronolojik bir sıraya koyar. Vâkıdî'deki Muharrem H. 6 tarihi imkansızdır. Çünkü daha önce belirtildiği gibi, Vâkıdî İbn Nübeyh'in öldürülmesini, Ebu Râfi'nin öldürülmesi ile karıştırmıştır. İbn Sa'd'ın Vâkıdî'yi izlemeyerek hadiseye Muharrem H. 4 tarihini vermesi, açıkca bazı tahminlere dayalıdır. Vâkıdî'nin de başka bir yerde işaret ettiği İbn Nübeyh'in ölümü ile er-Recî' arasındaki ilişki kabul edilmesi şartıyla İbn Sa'd'ın İbn Nübeyh'in öldürülmesine verdiği Muharrem H. 4 tarihi kabul edilebilir.

Muharrem H. 6'da meydana gelen el-Kurta seferi, mağâzinin tali bir grubunu temsil eder ki bunlar: el-Gamr (Rebiulahir H. 6), Muhammed b. Mesleme komutasında yapılan Zü'l-Kıssa (Rebiulahir H. 6), Ebu Ubeyde komutasında yapılan Zü'l-Kıssa (Rebiulahir H. 6), el-Cemum (Rebiulahir H. 6), et-Taraf (Cemaziyelahir H. 6), Ali komutasında yapılan Fedek (Şaban H. 6), Turba (Şaban H. 7), Ebu Bekir'in komutasında yapılan Necd (Şaban H. 7), Beşir b. Sa'd komutasında yapılan Fedek (Şaban H. 7), el-Meyfa'a (Ramazan H. 7), el-Cinâb (Şevval H. 7), Benu Süleym (Zilhicce H. 7), Zatu'l-Atlah (Rebilulevvel H. 8), es-Sî' (Rebiulevvel H. 8), Benu Tamim (Muharrem

384 B. M. Şr. No: 1617, vr. 102a.

385 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 233.

386 es-Sîretu'n-Nebeviyye, III, 244.

H. 9), Katan (Safer H. 9), el-Kurta (Rebiulevvel H. 9), el-Fuls putunun tahribidir (Rebiulahir H. 9).

Bu hadiseler, gazvelerle ilgili bir listede sadece isim olarak veya hiç bahsetmeyen İbn İshak'ta olduğu ortaya çıkarlarsa, uygun bir şekilde birlikte mütalaa edilebilir. Üstelik bu hadiselere, yalnızca Vâkıdî tarafından tarih verilir. Taberî, İbn Kesir veya İbn Seyyidi'n-Nâs ve daha sonra gelen tarihçilerin çalışmalarında verilen tarihler, ya doğrudan veya İbn Sa'd vasıtasıyla Vâkıdî'den alınır. Vâkıdî'nin ayrıntılı kronolojik referanslarında bulunan birkaç çelişkiler daha önce bu makalede tartışıldı ve bu, yalnızca Vâkıdî tarafından verilen tam ispatlanmamış tarihlerin ihtiyatla karşılanması gerektiğini ifade etmek için yeterli zemini hazırladı.

Aşağıdaki megâzî olayları da yukarıda tartıştığımız olaylar gibidir. el-Kurta seriyyesi (Muharrem H. 6) ile ilgili, Muhammed b. Mesleme'nin şöyle dediği belirtilir: "Ben, hicretin elli beşinci ayı olan Muharrem ayından on gece geçtikten sonra yola çıktım, Medine'den on dokuz gece uzak kaldım ve Muharrem'den bir gece geçte Medene'ye döndüm".³⁸⁷ Süfyan b. Halid b. Nübeyh'in öldürülmesi ile ilgili Vâkıdî'nin metninin girişinde aynın (Muharrem) hicretin 54. ayı olduğu söylenir.³⁸⁸ Bu tarih İbn Sa'd'da ise "hicretin 59. ayı" şeklinde değiştirilir.³⁸⁹ Vâkıdî'nin Kitabü'l-Megâzî'sinin değişik yazmalarında, el-Gamr seriyyesine verilen tarihler farklıdır. Bazı yazmalar Rebiulevvel, bazıları Rebiulahir ayını verir. Keza Vâkıdî, el-Meyfa'a seriyyesini Ramazan H. 7 tarihine yerleştirir ve başka yerde ise Muharrem H. 3 tarihine yerleştirdiği Peygamber'in el-Kudr'dan dönüşü ile ilişkilendirir. Diğer taraftan Vâkıdî, başka bir yerde Yesar'ın Şevval H. 6'da öldürüldüğünü söylemesine rağmen Yesar ile bu seriyye arasında ilişki kurulur.³⁹⁰

Beyhaki'nin işaret ettiği gibi,³⁹¹ bu seriyyelerle ilgili en büyük problem çok karıştırılmış olmalarıdır. Farklı bir kaynakta, seriyyelerle ilgili verilen bilgiler karışıklığı azaltmak yerine çoğaltır. Mesela İbn Aiz, el-Ğamr seriyyesinin komutanı olarak Ukkâse b. Mihsan yerine İbn Erkam'ı verir.³⁹² Vâkıdî'ye göre, Benu Murra'ya karşı yapılan

387 B. M. Şr. No: 1617, vr. 123b.

388 B. M. Şr. No: 1617, Vr.123a.

389 Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr, II, ii, 58.

390 B. M. Şr. No: 1617, vr. 131a.

391 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 220.

392 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 184.

Fedek seriyesi Beşir b. Sa'd komutasında oldu.³⁹³ Fakat İbn İshak, Galip b. Abdillâh komutasında Benü Murra'ya karşı bir seriyyeden bahseder.³⁹⁴ Vâkıdî'de ise Galip b. Abdillâh'ın Beni Abd b. Sa'lebe'ye karşı seriyye yönettiği söylenir.

Bu seriyyelerin birçoğu ehemmiyetsiz vakalardır. Bunlarla ilgili Vâkıdî dışında bulunan referanslar bu tür olayların hatırlanması ve anlatılması formuna daha uygun olması açısından insanı etkiler. Mesela, İbn 'Âiz Ebu Ubeyde komutasında Zü'l-Kıssa'ya işaretle kısa bir açıklama yapar: "Peygamber, Ubeyde b. Cerrah'ı Irak yolu üzerinde bulunan Zü'l-Kıssa'ya gönderdi".³⁹⁵ Musa b. Ukbe, Zuhri'ye istinaden el-Cemûm seriyesi ile ilgili basitçe şöyle der: "Allah Resûlü, Zeyd b. Haris'i el-Cemûm'a gönderdi. Zeyd, orada bir miktar koyun-keçi ele geçirdi ve bir grup müşriği esir aldı".³⁹⁶ Önemli ölçüde, bu tür açıklamalarda seriyyelere tarih verilmez. Bu seriyyeleri ve başka olayları anlatırken Vâkıdî'nin bazı olaylara tarih verirken istidlal yöntemine baş vurduğunu görürüz. Mesela Vâkıdî'nin, Ali komutasında yapılan Fedek savaşının anlatımında, Haybere dair verdiği referanslar olayın çok kaba hatlarıyla tarihlendirir. Bununla birlikte bazı durumlarda bahsedilen megâzî olaylarının teferruatıyla ilgili çok detaylı bilgilere sahip olmak açıkçası imkansızdır. Netice olarak şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Vâkıdî önünde megâzî kronolojisi konusunda bir boşluk olduğunu görmüş ve bunu sistematik bir çerçeveye oturtmak için gayret etmiştir.

Vâkıdî'ye göre, Peygamber hicri altıncı yılın Rebiulevvel'inin hilalinde Benü Lihyân'a karşı gazve yaptı ve on gün gün Medine'den uzak kaldı.³⁹⁷ Bu tarih, başka yerde bahsedilmediği halde, yeterli derecede kategoriktir ve Rebiulevvel ayı hadiselerin genel şablonu ile çelişmez. Ancak hikayenin metni güven telkin etmez ve konuların dikkat çekici bir tahrifi olduğu görülür. Metin, İbn İshak'ın yaptığı gibi, gazve Suriye'ye taraf yapılan askeri şaşırtma hareketi ile başlar. Bunu hazırlıksız olarak Benü Lihyân'ı yakalamak için ülkelerine arkadan sarkma eylemi takip eder. Benü Lihyân ile temasta yaşanan başarısızlık üzerine Peygamber, Ebu Bekir'i on süvari ile Mekke'ye doğru Kureş'i rahatsız etme girişiminde bulunmaya karar verdi.³⁹⁸

393 B. M. Şr. No: 1617, vr. 164b.

394 es-Sîretü'n-Nebeviyye, IV, 271.

395 Uyûnu'l-Eser, II, 105.

396 Uyûnu'l-Eser, II, 105.

397 B. M. Şr. No: 1617, vr. 123b.

398 İbn İshak, Ebu Bekir ve "iki süvari"den bahsetmez (es-Sîretü'n-Nebeviyye,

Metnin sonunda, “o zaman Mekke’de bulunan”³⁹⁹ Hubeyb b. Adiy’in hikayesine yer verilir ki bu, Vâkıdî’nin Safer H. 4 tarihini verdiği er-Recî ile ilgili metnin ilk kısmında Hubeyb’in ölümü anlatılmasına rağmen yapılır. Hubeyb, er-Recî’de esir alınmış ve daha sonra Mekkelilere teslim edilmiştir. Metinde yer alan Hubeyb’in şehit edilmesinin haram aylardan sonra meydana geldiği konusu göz önüne alındığında bile bu durum, onun ölümünü hicri beşinci yılın sonlarına değil başına yerleştirmeyi gerekli kılar.⁴⁰⁰ Vâkıdî’nin gazve hakkındaki anlatımı -başlangıcına göre anormal bir şekilde- “gazve, Muharrem H. 6’da meydana geldi”,⁴⁰¹ ibaresiyle biter.

İbn İshak’ın Bekkâî rivayetine göre, Benu Lihyân’a yapılan saldırı “Hendek’ten 6 ay sonra, Cemaziyelevvel ayında meydana gelidi”.⁴⁰² Şaban H. 6 saldırının başka bir tarihi olarak İbn İshak’a atfedilir. Ancak bu tarihi veren özel bir metin yoktur. Zürkânî basit bir şekilde, “bu tarih İbn Bükeyr’in veya başka birinden nakledilmiş olabilir”, der.⁴⁰³ Bu, Bekkâî’de bulunan kesin rivayet ile karşılaştırıldığında çok kuvvetli bir delil değildir.

el-Gâbe gazvesi ile ilgili iki tarih Vâkıdî’ye atfedilir. Kitabü’l-Megâzi’nin asıl yazmasında Rebiulahir H. 6 tarihi verildiği halde, başka yerde Rebiulevvel H. 6 tarihi verilir. Vâkıdî’nin el-Gâbe gazvesini, Cemaziyelevvel’e yerleştirdiği el-‘İs’le irtibatlandırması,⁴⁰⁴ el-Gâbe’ye verdiği tarihe daha fazla şüpheli duruma getirmiştir. İbn İshak’ın Bekkâî rivayetine göre, Gabe gazvesinin Cemaziyelevvel H. 6’da meydana gelen Benu Lihyân gazvesinden hemen sonra olması gerektiği açıktır.

Buhârî’nin, el-Gâbe gazvesinin Hayber’den üç gece önce meydana geldiğini söylemesi, hadisenin tarihini hicri yedinci yıla nakletmeyi gerekli kılar ve siyer ile hadis arasında kronolojik konulardaki çelişkiye ilginç bir örnek oluşturur. Zürkânî, biri Hudeybiye’den önce, diğeri ise Hayber’den önce olmak üzere Medine surlarına yapılan iki ayrı saldırı

III,293).

399 B. M. Şr. No: 1617, vr. 124a.

400 B. M. Şr. No: 1617, vr. 88b.

401 B. M. Şr. No: 1617, vr. 124a.

402 es-Sîretü’n-Nebeviyye, III, 292.

403 Şerh ale’l-Mevâhibi’l-Ledüniyye, V, 178.

404 “Resûlullah, el-Gâbe’den döndüğü zaman Kureyş kervanının Suriye’den geldiği haberi ona ulaşması üzerine Zeyd b. Hârise’yi kervanın üzerine sevketti” (B. M. Şr. No: 1617, vr. 127b).

olduğunu söyleyereb bu çelişkiyi gidermeye çalışır.⁴⁰⁵

Siyer kaynaklarına dayanarak, Benu Lihyan ve el-Gâbe seriyyeleri birlikte hicri altıncı yılın ilk kısmında yer alabilir. Bu iki gazvenin tarihi ay olarak belirli hale getirilmeye çalışılırsa, o zaman İbn İshak'ın Bekkâî metninde yer alan Cemaziyelevvel ayı açıkçası en uygundur.

Vâkıdî, el-‘Îs’e Cemaziyelevvel H. 6 tarihini verir. Onun seriyye ile ilgili anlatımı, Mekke kervanına yapılan saldırıyı, Âs b. Rebî’in esir edilmesini ve daha sonra müslüman olmasını da ele alır. İbn İshak, Âs b. Rebî’in kervan sevk etme denemesinin, Mekke’nin fethinden kısa bir süre önce meydana geldiğini söyler.⁴⁰⁶ Bu, hadiseye hicri sekizinci yıl tarihinin verilmesi anlamına gelir. Zira İbn İshak, Mekke’nin fethine Ramazan H. 8 tarihini verir. Musa b. Ukbe de, el-‘Îs’i Vâkıdî’nin verdiği tarihten daha sonraya, yani Zilkade H. 6’da meydana gelen Hudeybiye’den daha sonraya yerleştirir. Ne İbn İshak ne de Musa b. Ukbe’nin, Vâkıdî’nin verdiği tarihe kabul edilebilir bir alternatif sundukları söylenemez, çünkü Hudeybiye barışından sonra zaten kervana saldırıdan bahsedilemez.

Daha önce bahsedilen Ebu Afak’ın ve ‘Asmâ’ binti Mervan’ın öldürülmesi olayı gibi Hisma da, İbn İshak’ın İbn Hişam rivayetinde tarihi verilmeyen seriyyeler grubuna girer. Bu seriyyelere, megâziye dair bölümün sonunda değişik uzunluklarda anlatılır ve bu olaylara verilen sıralama kronolojik öneme sahip değildir. Vâkıdî’de ise herbiri belirli bir ay ve yıla yerleştirilir. Bu kategoride yer alan diğer seriyyeler şunlardır: Vâdî’l-Kura (Recep H. 6), Dûmetu’l-Cendel (Şaban H. 6), Ümm Kirfa (Ramazan H. 6), Useyr b. Râzım (Şevval H. 6), el-Kadîd (Safer H. 8), Zâtu’s-Selâsil (Cemaziyelahir H. 8), el-Habat (Recep H. 8), el-Hadira (Şaban H. 8), İdam (Ramazan H. 8), Benu Tamim (Muharrem H. 9), Alkama b. Mücezziz (Rebiulahir H. 9), el-Fuls (Rebiulahir H. 9), Ali’nin Yemen seriyyesi (Ramazan H. 10). Taberî, İbn Seyyidi’n-Nâs ve İbn Hacer gibi daha sonra gelen alimler, bu seriyyelere verdikleri tarihleri Vâkıdî’den alırlar. Taberî, İbn Seyyidi’n-Nâs ve İbn Hacer gibi daha sonra gelen alimler Vâkıdî’den başka diğer ilk dönem siyer-megâzî kaynaklarından az önce söz konusu edilen seriyyelerin tarihleri ile ilgili nadiren alıntı yaparlar; yapılan alıntılarda müphem ve genel ifadelerle yapılır. Mesela, Musa b. Ukbe’nin Zâtü’s-Selâsil seriyyesine “Mekke’nin fethinden önce, hicretten önce sekizinci

405 Şerh ale’l-Mevâhibi’l-Ledüniyye, III, 178.

406 es-Sîretu’n-Nebeviyye, II, 312.

yılda" ibaresiyle tarih verdiği belirtilir.⁴⁰⁷ İbn Hişam'daki takdim şekline Vâkıdî'nin tarih dışında bir ilave yapmadığı el-Kadîd gibi seriyeler de bulunmaktadır. Başka yerlerde Vâkıdî'nin anlatımları çelişkili kronolojik izahlar yapan metinler olarak görülebilir. Bu, Useyr b. Razim'in öldürülmesinde de böyledir. Useyr b. Razim'in, Hayber yahudilerini Peygamber'e kendi yurdunda saldırmaya kışkırtması,⁴⁰⁸ zaruri olarak Useyr b. Razim'in öldürülmesi hadisesini Hayber'in fethinden önceye koyar. Ve fakat Peygamber'in Useyr'i Hayber'in yöneticisi yapma teklifi stratejisi,⁴⁰⁹ Useyr'in Hayber'in fethinden sonra öldürüldüğüne işaret eder. Vâkıdî'nin Kitabı'l-Megâzî'sinin girişinde yer alan listede Vâdi'l-Kura gazvesine bir tarih verilir (Recep H. 6),⁴¹⁰ ama gazvenin anlatıldığı metnde daha önce verilen tarihten söz edilmez.

Diğer taraftan, Vâkıdî'nin Hisma, Dûmetu'l-Cendel, Zatü's-Selasil ve benzeri magâzî olaylarını Hendek ve Mekke'nin fethi gibi önemli gazvelerle ilişkilendirerek tarih tespit etmesinin doğru olmaması için açık bir neden yoktur. Ancak birçok durumda Vâkıdî'nin son derece detaylı kronolojilerinin yanlış olduğunu göstermenin mümkün olduğunu göz önünde bulundurursak, onun bu seriyelerin gerçekleştiği aylarla ilgili delilsiz ifadelerini kesin doğrular olarak kabul edemeyiz. Bu gibi durumlarda, hadisenin bizzat tarihi kalıntısı ile değil tarihsel yorumu ile uğraşiyor olabiliriz.

Benu Ureyne'ye karşı yapılan gazveyi konu edinen muhtelif rivayetlerinden oluşan metin koleksiyonu, gazvenin tarihini tespit etme problemini çözmez. Gazvenin meydana geldiği tarih konusunda üç ihtimal bulunmaktadır:

a- *Vâkıdî'ye göre Şevval H. 6,*

b- *İbn İshak'ın Bekkâî rivayetinin kronolojisinin yeni tertibine göre Cemaziyelevvel H. 6,*

c- *Buhârî'ye göre, Zilkade H. 6 veya Muharrem H. 7.*

Hayber gazvesinin tarihi ile ilgili, Zilhicce H. 6 ile Cemaziyelevvel H. 7 tarihleri arasında dreyişen farklı ihtimaller vardır. Vâkıdî'nin gazveye verdiği tarih en az tatminkar olanıdır. Zira çeşitli yerlerde Hayber gazvesi ile ilgili Vâkıdî'ye atfedilen üç farklı tarih buluyoruz:

407 el-Bidâye ve'n-Nihâye, IV, 273.

408 B. M. Şr. No: 1617, vr. 130b.

409 B. M. Şr. No: 1617, vr. 130b.

410 B. M. Şr. No: 1617, vr. 2b.

Kitabu'l-Megâzî'nin girişinde yer alan listede (a) Cemaziyelevvel H. 7,⁴¹¹ aynı tarihi ki bunu, İbn Sa'd da nakleder. Hayber gazvesinin anlatıldığı metinde, (b) Safer ve (c) Rebiulevvel H. 7 ihtimallerinden bahsedilir.⁴¹²

İbn İshak'ın Bekkâî ve İbn Bükeyr rivayetleri, Hayber gazvesine Muharrem H. 7 tarihini verirler. Bir tarafta İbn İshak, diğer tarafta Musa b. Ukbe ile İbn 'Âiz'in verdiği tarihler arasındaki fark Peygamber'in Hudeybiye'den sonra ve Hayber seferinden önce Medine'de geçirdiği zamanın değişik tahmin edilmesinden kaynaklanır. Peygamber'in Hudeybiye'den sonra, İbn 'Âiz on gece,⁴¹³ Musa b. Ukbe yaklaşık olarak 20 gece,⁴¹⁴ İbn İshak ise Zilhicce'nin tamamı ile Muharrem'in bir kısmında Medine'de kaldıktan sonra Hayber gazvesine çıktığını söyler.⁴¹⁵ Böylece İbn 'Âiz ve Musa b. Ukbe'nin, Hayber gazvesine gidişi Zilhicce H. 6'ya yerleştirmeleri gerekir. Hayber gazvesine verilecek en muhtemel tarih ise, Zilhicce H. 6 ile İbn İshak'ın verdiği Muharrem H. 7 arasındır.

Bütün temel kaynaklarda, Umretu'l-Kaziyye'ye Zilkade H. 7, Mekke'nin fethine Ramazan H. 8, Ebu Bekir'in haccına Zilhicce H. 9 ve Vedâ haccına Zilhicce H. 10 tarihleri verilir. İbn İshak, Musa b. Ukbe ve Vâkîdî, Mu'te gazvesine Cemaziyelevvel H. 8, Taif gazvesine Şevval H. 8 tarihlerini verirler. Vâkîdî ve İbn İshak, Benu Cezîme'nin Şevval H. 8, Huneyn'nin Şevval H. 8, el-Ci'râne Zilkade H. 8, Tebuk Recep H. 9, Dûmetu'l-Cendel Recep H. 9 ve Usâme b. Zeyd'in Suriye seferinin Rebiulahir H. 11'e tarih verilmesi konusunda müttefiktir.

411 B. M. Şr. No: 1617, vr. 4a.

412 B. M. Şr. No: 1617, vr. 145a.

413 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 261.

414 Şerh ale'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, II, 261.

415 es-Siretu'n-Nebeviyye, III, 342.

III. Sonuç

Buraya kadar yapılan tahliller ışığında, megâzî kronolojisine dair mevcut malzemeyi dört kategoriye ayırabiliriz:

a- Temel kaynakların tamamı veya tamama yakını, bazı megâzî olaylarını tarihlendirme konusunda ittifak ederler. Bu kategoride yer alan megâzî olayları şunlardır: el-Ebva, Buvat, el-Uşayre, Nahle, Bedru'l-Kubra, es-Sevik, Uhud, Hamrâ'u'l-Esed, Bi'r Ma'une, Hudeybiye, Umretu'l-Kaza, Mûte, Mekke'nin fethi, Benü Cezime, Huneyn, Taif, el-Ci'râne, Tebük, Dûmetu'l-Cendel (Halid b. Velid komutasında), Ebu Bekir'in hacı, Vedâ hacı ve Üsame b. Zeyd'in Suriye'ye seferi.

b- Metin mukayesesi ve analizi sonucunda, değişik varyasyohlardan sadece birisinin doğru olduğu olaylar: Hamza'nın Kızıldeniz sahiline seriyyesi (V.), Rabiğ (V), el-Harrar (V.), Bedru'l-Ülâ (V.), Benü Kaynuka (V.), Karkaratu'l-Küdr (V.), Zu Emer (İ. İ.), el-Kared (V.), Benü Nadir (V. ve İ. İ.), Bedrü'l-Mev'id (V.), Ebu Râfi'nin öldürülmesi (İ. İ.), el-Müreyysi (V. ve M. U.), Hendek (V. ve İ. İ.), Benü Kurayza (V. ve İ. İ.), Benü Lihyân (İ. İ.), el-Gabe (İ. İ.), el-'İs (V.), Hayber (İ. İ. veya M. U. ve İ. A.).

c- Yalnızca Vâkîdî tarafından belirli bir tarih verilen ve başka kaynaklarca desteklenmeyen megâzî olayları: 'Âsmâ' ve Ebu Afak'ın öldürülmesi, Katan, I. el-Kurta, el-Gamr, I. Zü'l-Kıssa, II. Zü'l-Kıssa, el-Cemûm, et-Taraf, Hisma, Vâdi'l-Kura, II: Dûmet'l-Cendel, I. Fedek, Ümmü Kirfa, Useyr b. Râzim, Turba, Necd, II. Fedek, el-Meyfa'a, el-Cinâb, Benü Süleym, el-Kadîd, Zatu'l-Atlah, el-Sî', Zâtu's-Selâsil, el-Habat, el-Hadira, İdam, Benü Temim, Has'am, II. el-Kurta, Alkame b. Mücezziz, el-Fuls putunun tahrip edilmesi ve Ali'nin Yemen seferi.

d- Tarihlerini tespit konusunda birkaç çözümlenemez ihtimalin bulunan ve metin tenkidinin farklılıkları gidermeye yardımcı olamadağı megâzî olayları: Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi, Buhrân, er-Recî', Zatu'r-Rikâ', I. Dûmetu'l-Cendel, Süfyan b. Halid b. Nübeyh'in öldürülmesi, Benü Urayna ve Halid b. Velid'in Necran seferi.

Bu grupların sonucunda yer alan megâzî olayları ele alındığında, onlara genel ifadelerle tarih vermek dışında bir ihtimal bulunmadığı açıktır. Benzer şekilde, üçüncü gruptakiler makul bir delil

bulunmadan kabul edilemezler. Çünkü Vâkıdî'nin detaylı kronolojisi, çoğu zaman tenkide açıktır. İkinci grupta yer alan kronolojik bilgiler doğru olma ihtimali daha çoktur. Fakat gerçekte yalnız birinci grupta yer alan kronolojik bilgilere tam bir güven duyabiliriz. Birinci grupta verilen tarihler bile, ancak bu tarihlerin dayandıkları kronolojik metot göz önünde bulundurulmak kaydıyla kabul edilebilir -ki bu tarihlendirmeler bu kronolojik metodun terimleri üzerine bina edilir-. Bir başka ifadeyle, siyer-megâzî müelliflerinin kameri takvime göre mi, yoksa kameri-şemsi takvime göre mi hesap yaptıklarını tespit etmek gereklidir. Başka bir çalışmada, burada varılan sonuçlar ile karmaşık nesî' problemi ve Vedâ haccından önce Mekke ve Medine'de kullanılan kronolojik sistemle ilişkilendirmeyi ümit ediyorum.